

Το αόρατο φράγμα

Σχετικά με τις ταραχές στην Ελλάδα¹

Οι ταραχές² (ή η διάχυτη και κατακερματισμένη στον χώρο και στον χρόνο εξέγερση) οι οποίες ξέσπασαν στην Ελλάδα μετά τη δολοφονία του νεαρού Αλέξη το βράδυ της 6ης Δεκεμβρίου 2008 είναι παραγωγοί θεωρίας. Αποτελούν έμπρακτα, δηλαδή συνειδητά, την κατανόηση αυτού του κύκλου αγώνων από τον ίδιο του τον εαυτό, την κατανόηση του τωρινού του σταδίου, αποτελούν ένα θεωρητικό και χρονολογικό ορόσημο. Παρά τους περιορισμούς του, το κίνημα αυτό αποτελεί την πρώτη προλεταριακή (αν και όχι καθολική) αντίδραση στην κρίση του αναδιαρθρωμένου κεφαλαίου. Ως παραγωγός θεωρίας, το κίνημα αυτό μπορεί, περισσότερο ή λιγότερο αυθαίρετα, να εξεταστεί με βάση τα παρακάτω έξι θεμελιώδη χαρακτηριστικά:

- η πρακτική και ο λόγος αυτών των ταραχών μετασχηματίζουν την παρούσα κρίση της καπιταλιστικής αναπαραγωγής σε κρίση του μέλλοντος αυτού του τρόπου παραγωγής·
- μέσα σε μια τοπολογία της αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, οι ταραχές αναδεικνύουν τη στιγμή της καταπίεσης και του εξαναγκασμού στο πλαίσιο της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου³.

¹ Σημ. του μετ.: Το κείμενο αυτό περιλαμβάνεται, μαζί με ντοκουμέντα από την Ελλάδα, στο βιβλίο: Théo Cosme, «Les émeutes en Grèce», εκδ. Senonevero, Μασσαλία 2009. Σε αυτό ακριβώς το βιβλίο αναφέρονται οι συγγραφείς όταν μιλούν για το «παρόν βιβλίο». Η μετάφραση του κειμένου είναι προϊόν συλλογικής δουλειάς, και οι παρατηρήσεις που αναφέρονται ως «σημειώσεις του μεταφραστή» δεν υπονοούν αναγκαστικά το ίδιο πρόσωπο.

² [“Émeutes”]. Ο ελληνικός όρος *εξέγερση* χρησιμοποιήθηκε ευρέως από τους ίδιους τους συμμετέχοντες για να περιγράψουν αυτό που συνέβαινε. Ο όρος αυτός μπορεί να μεταφραστεί στα γαλλικά ως “soulèvement”, “rébellion”, “insurrection”, “émeute”. Ο όρος “soulèvement” είναι πολύ ουδέτερος· ο όρος “rébellion” δεν υπονοεί ιδιαίτερες μορφές δράσης· ο όρος “insurrection” είναι πολύ ισχυρός σε σχέση με αυτό που πραγματικά συνέβη στην Ελλάδα: ποτέ δεν επιδιώχθηκε, ούτε έγινε εφικτή, ούτε διακυβεύτηκε η ανατροπή της εξουσίας και των παραγωγικών σχέσεων που αυτή εκφράζει· ο όρος “émeute” αντιστοιχεί στην πρακτική μορφή του ξεσηκωμού (soulèvement), στον αυθόρμητο χαρακτήρα του και στην «ανταρσία» (“rébellion”) ως άρνηση που εκδηλώθηκε μέσα του.

³ Σημ. του μετ.: Ως «αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου» νοείται η κίνηση με την οποία το κεφάλαιο, μέσα στην ίδια τη διαδικασία παραγωγής, συνεχώς προϋποθέτει και αναπαράγει την καταστατική κοινωνική σχέση μεταξύ καπιταλιστικής τάξης και προλεταριάτου (δες και το απόσπασμα του Μαρξ στη σημείωση 12). Πρόκειται για μια κίνηση που ξαναβάζει όλους τους όρους της αναπαραγωγής της κοινωνίας στα χέρια του κεφαλαίου, τους δίνει την ειδικά καπιταλιστική μορφή τους, και που παράγεται ως αντικειμενική εξέλιξη, ως οικονομία. Όπως αναφέρεται σε άλλο κείμενο της Théorie Communiste, «η δραστηριότητα της καπιταλιστικής τάξης συνίσταται στο να μετατρέψει την αναπαραγωγή του κεφαλαίου σε αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου – δηλαδή μια αυτόματη διαδικασία στην οποία η αναπαραγωγή του κεφαλαίου εμφανίζεται ως αναγκαιότητα που διαθέτει τους δικούς της οικονομικούς νόμους αναπαραγωγής, δοσμένους από το γεγονός ότι όλοι οι όροι αναπαραγωγής της κοινωνίας ορθώνονται απέναντί της μέσα στο κεφάλαιο ως αξία προς αξιοποίηση [...] Η θέση του κεφαλαίου σε σχέση με την ολότητα είναι διαφορετική από τη θέση του προλεταριάτου και πηγάζει από το ίδιο το περιεχόμενο της εκμετάλ-

- οι ταραχές θέτουν το ζήτημα του «περιφερειακού» ή μη χαρακτήρα των εξεγερμένων σε σχέση με έναν «πυρήνα» της εργατικής τάξης, δηλαδή το ζήτημα της ενότητας της τάξης και της ανασύνθεσής της·
- οι ταραχές αυτές ξεπερνούν την αντιφατική δυναμική του αγώνα ενάντια στη CPE («σύμβαση πρώτης πρόσληψης») στη Γαλλία, κάτι που δεν είναι άσχετο με το δεύτερο σημείο·
- η αντικειμενικότητα της πορείας του κεφαλαίου ξεπερνιέται μέσα στον αγώνα και οι δραστηριότητες των αντιπαρατιθέμενων τάξεων εμφανίζονται ως επιλογές, αποφάσεις, τακτικές, στρατηγικές·
- οι ταραχές αυτές οδηγούν σε έναν προβληματισμό πάνω στη θεωρία της αξίας και την κρίση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, υπό το φως μιας επίθεσης στο κεφάλαιο έξω από την παραγωγή και της επέκτασης των πρακτικών του μπλοκαρίσματος.

(Σε κάθε ενότητα θίγονται παραπάνω από ένα από τα σημεία αυτά.)

1) Το μέλλον

Θα μπορούσαμε ασφαλώς να ανατρέξουμε στις αναλύσεις που έχουν γίνει πάνω στη διαρκή κρίση του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα (και την επανεμφάνιση των αγώνων που διεξάγονται εκεί): η επιλεκτικότητά του που γίνεται ολοένα και λιγότερο ανεκτή, η «εντατικοποίηση της φοιτητικής εργασίας», το διαρκές ψέμα του περί των ευκαιριών που προσφέρει, το γεγονός ότι, από «κοινωνικός ανελκυστήρας», γίνεται απλή αντανάκλαση «των αδικιών και των κοινωνικών χασμάτων». Η παρακολούθηση των σπουδών γίνεται απλή αποδοχή (χωρίς *αντιστάθμισμα*) όλων των σχέσεων εκμετάλλευσης που δίνουν μορφή και περιεχόμενο στο συνολικό σύστημα διδασκαλίας. Είναι αναγκαίο να τα υπενθυμίσουμε όλα αυτά, και το κείμενο των «Παιδιών της Γαλαρίας» (ΠΤΓ), *Η διαρκής κρίση της εκπαίδευσης: σχετικά με ορισμένους πρόσφατους αγώνες στην Ελλάδα*, το κάνει πολύ καλά⁴. Αλλά αυτό δεν αρκεί, πρέπει να πάμε πιο μακριά. Αν, σε πολλές χώρες, η εκπαίδευση είναι ένας ιδιαίτερα ασταθής και ανήσυχος τομέας της καπιταλιστικής κοινωνίας, αυτό δεν είναι μόνο συνέπεια των «μεταρρυθμίσεων» που η αναπαραγωγή του κεφαλαίου επιβάλλει στον τομέα αυτό, αλλά και του γεγονότος ότι *η ίδια η αναπαραγωγή του κεφαλαίου έχει γίνει προβληματική*. Καθώς γίνεται προβληματική, δηλαδή καθώς *βρίσκεται σε κρίση ως αναπαραγωγή*, η αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου προσδιορίζει, σε έναν πρώτο χρόνο, ως χώρο της κρίσης της τους τομείς της κοινωνίας όπου η αναπαραγωγή παίρνει μια *ειδικευμένη* μορφή σε σχέση με την ίδια την κοινωνία. Η κρίση θίγει πρώτα απ' όλα τους νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας και συγκροτεί την κοινωνική κατηγορία της νεολαίας. Αυτή η κρίση της αναπαραγωγής έχει συμπυκνωθεί στους ειδικευμένους χώρους της αναπαραγωγής, προσδιορίζοντας ως κύριο φορέα της την

λευσης : το κεφάλαιο είναι ο φορέας της γενικής αναπαραγωγής και η δράση του γίνεται αντικειμενοποίηση της σχέσης μεταξύ των τάξεων υπό μορφή οικονομικής ανάπτυξης». Έτσι, η αναπαραγωγή ολόκληρης της κοινωνίας γίνεται σύμφωνα με τους νόμους και τις κατηγορίες του κεφαλαίου, του κυρίαρχου πόλου της σχέσης, και μέσα από τη διαδικασία αυτή συγκροτείται ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής.

⁴ Το κείμενο αυτό συμπεριλαμβάνεται στο παρόν βιβλίο.

επισφαλειοποιημένη νεολαία (τη «γενιά των 600 ευρώ») – μια νεολαία της οποίας οι φοιτητές παρέμειναν σε όλη τη διάρκεια του κινήματος οι κυριότεροι εκπρόσωποι. Κατ' αυτό τον τρόπο, το φοιτητικό κίνημα υπήρξε γενικό κίνημα ταραχών.

Ορισμένα ελληνικά κείμενα, όπως αυτά των ΠΤΓ ή των *Blaumachen*, αναφέρονται στο Πανεπιστήμιο ως «κομμάτι του κεφαλαίου» και θεωρούν ότι οι σχολές αποτελούν χώρους εργασίας – και εκμετάλλευσης. Κατά συνέπεια, το κλείσιμο των σχολών γίνεται κατανοητό ως παρεμπόδιση της συνολικής αναπαραγωγής, ή ακόμα και της ίδιας της παραγωγής, στο μέτρο που ο φοιτητής θεωρείται παραγωγός ενός ιδιαίτερου εμπορεύματος: της εργατικής δύναμής του. Σε μια τέτοια προσέγγιση πρέπει να διακρίνουμε δύο πράγματα, εκείνο που λέγεται και εκείνο που υπονοείται· πρέπει δηλαδή να διακρίνουμε τίνος πράγματος μια τέτοια ανάλυση, που είναι θεωρητικά λανθασμένη, αποτελεί αυθεντικό σύμπτωμα.

Εκτός κι αν πρόκειται για ιδιωτικά πανεπιστήμια στα οποία επενδύονται επιμέρους κεφάλαια που επιδιώκουν τουλάχιστον το μέσο ποσοστό κέρδους, και στα οποία ο φοιτητής είναι ο πελάτης που αγοράζει το εμπόρευμα μάθημα, τα πανεπιστήμια δεν αποτελούν τμήματα του κεφαλαίου (αλλά ακόμα και σε μια τέτοια περίπτωση, τα πανεπιστήμια δεν θα ήταν παραγωγικός τομέας). Επιτελούν μια ουσιαστική λειτουργία της παραγωγής/αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, αλλά, όποια κι αν είναι η *χρησιμότητά* τους, δεν αποτελούν καπιταλιστικές επιχειρήσεις, στο μέτρο που, μέσω του κράτους, το χρήμα λειτουργεί εκεί ως εισόδημα. Κι αυτό ανεξάρτητα από την ανάγκη εξορθολογισμού της λειτουργίας τους (όσο λιγότερο καθυστερεί ο φοιτητής να τελειώσει τις σπουδές του, τόσο λιγότερο κοστίζει), κάτι που άλλωστε ισχύει και για οποιαδήποτε *παρεπόμενα έξοδα*⁵ της παραγωγής. Ο φοιτητής που σπουδάζει⁶ δεν εισέρχεται σε καμία σχέση αγοραπωλησίας της εργατικής του δύναμης και δεν παράγει κανένα εμπόρευμα που να περιέχει υπεραξία, την οποία ο εργοδότης του (η διοίκηση του πανεπιστημίου) θα οικειοποιείτο. Ο φοιτητής οφείλει να αφοσιωθεί στην παραγωγή του εμπορεύματός του, της εργατικής του δύναμης, ως σύνθετης εργατικής δύναμης, αλλά ούτε την αγοράζει ο ίδιος ούτε την πουλάει στον εαυτό του. Όσο αυτό το εμπόρευμα παραμένει προσδεμένο στο πρόσωπό του, καθαρή υποκειμενικότητα, δεν εισέρχεται σε καμία παραγωγική σχέση με το κεφάλαιο. Ακόμα κι αν δεχόμασταν την ιδέα της κατασκευής ενός εμπορεύματος από τον φοιτητή, αυτός δεν θα ήταν ένας παραγωγικός εργάτης (δηλαδή εργάτης που παράγει κεφάλαιο), το πολύ-πολύ να ήταν ένας ανεξάρτητος μικροπαραγωγός που φέρνει το εμπόρευσμά του στην αγορά. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτή η «αριστερή ιδέα», σύμφωνα με την οποία ο φοιτητής παράγει ένα εμπόρευμα, συναντιέται με ένα επίμονο μοτίβο

⁵ Σημ. του μετ.: *Faux frais*, ή ακόμη *faux frais de production* (= παρεπόμενα έξοδα παραγωγής). Πρόκειται για διεθνή όρο που χρησιμοποιήθηκε αμετάφραστος από την κλασική πολιτική οικονομία και τον Μαρξ. Για τον Μαρξ, αποτελούν λειτουργικά έξοδα που συνδέονται με την παραγωγική επένδυση κεφαλαίου αλλά δεν προσθέτουν αξία. Ο Μαρξ αποσαφηνίζει την αντίληψή του γι' αυτά όταν, μιλώντας στο *Grundrisse* για τα «έξοδα κυκλοφορίας καθαυτά», αναφέρει ότι «...δεν μπορούν ποτέ να αυξήσουν την αξία. Ανήκουν στα *faux frais de production*, και αυτά τα *faux frais de production* αποτελούν μέρος των εγγενών εξόδων της παραγωγής που βασίζεται στο κεφάλαιο». Οι δραστηριότητες που τα μειώνουν «προσθέτουν κάτι στην παραγωγή, όχι όμως επειδή δημιουργούν αξία αλλά επειδή μειώνουν την άρνηση των αξιών που έχουν δημιουργηθεί. [...] Αν οι αξίες αυξάνονται, ο λόγος δεν είναι ότι οι δραστηριότητες της κυκλοφορίας δημιούργησαν αξία αλλά ότι απορρόφησαν λιγότερη αξία [...] Κι όμως, οι δραστηριότητες αυτές αποτελούν αναγκαία συνθήκη για την παραγωγή του κεφαλαίου».

⁶ Δεν μιλάμε εδώ για το γεγονός ότι το να είσαι φοιτητής έγινε ιδιαίτερη κατηγορία στην αγορά επισφαλούς εργασίας: υπάρχουν θέσεις εργασίας «για φοιτητές», είτε αυτές καταλαμβάνονται από φοιτητές είτε όχι.

της λεγόμενης φιλελεύθερης δεξιάς, σύμφωνα με το οποίο ο καθένας είναι μικροεπιχειρηματίας του εαυτού του.

Εντός της αληθινής αυτοκατανόησης του κινήματος ως αντικαπιταλιστικού, εκείνο που το κάνει αντικαπιταλιστικό κίνημα, η κρίση αναπαραγωγής, παράγει μια ψευδή αυτοκατανόηση: ο φοιτητής είναι παραγωγικός εργάτης, το πανεπιστήμιο είναι κεφάλαιο. Αυτή η «λανθασμένη» ανάλυση αποτελεί αυθεντικό σύμπτωμα της κατάστασης η οποία δομεί τη «φοιτητική» εξέγερση. Το κίνημα δεν αναπτύχθηκε ως κίνημα ενάντια στην καταστολή, ενάντια στην κυβέρνηση ή ενάντια στις μεταρρυθμίσεις στο πανεπιστήμιο (από αυτή την άποψη, αποτελεί ρήξη με τη συνέχεια των φοιτητικών εξεγέρσεων στην Ελλάδα). Στην πραγματικότητα, κατά τη μαθητική και φοιτητική εξέγερση, εκείνο που διακυβεύεται, το αντικείμενο της αντίφασης, είναι η ίδια η αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας. Αλλά, ως τέτοια, αυτή η εξέγερση εγκλωβίζεται, παρ' όλες τις εκδηλώσεις συμπάθειας και αλληλεγγύης του «πληθυσμού», στις θεσμικές μορφές αυτής της αναπαραγωγής, ως «αθέτηση συμβολαίου», ως αποτυχία ενός διεφθαρμένου κράτους που επιτηρείται από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και λέει ψέματα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την ίδια του τη λειτουργία.

Ο ίδιος ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής έχει ξεμείνει από μέλλον.

“Αυτή είναι μια αυθεντική εξέγερση που ξεπερνάει τις ταραχές στο Λος Άντζελες το '92 ή στο Παρίσι του 2005. Γιατί ξεκινάει από την ακλόνητη πεποίθηση των νέων ότι το μέλλον τους έχει λεηλατηθεί. Είναι η πρώτη γενιά στην ευρωπαϊκή ιστορία –αν εξαιρέσουμε τα παιδιά του Α' Παγκοσμίου Πολέμου– που νιώθει απόλυτα προδομένη από τους πατριάρχες της. (...) Η γενιά μου, αυτή του baby boom, κληροδοτεί στα παιδιά της μια κατεστραμμένη παγκόσμια οικονομία, ακραίες κοινωνικές ανισότητες που φτάνουν σε εκπληκτικά επίπεδα, άγριους πολέμους για τα ιμπεριαλιστικά σύνορα και ένα πλανητικό κλίμα που έγινε ανεξέλεγκτο.” (Mike Davis⁷).

Αν, στη δυτική καπιταλιστική επικράτεια, τα επεισόδια εντονότερης κοινωνικής σύγκρουσης επικεντρώνονται στην επισφαλειοποιημένη νεολαία (η οποία κατά τη διάρκεια των ταραχών στην Ελλάδα ενοποιήθηκε, αντίθετα με ό,τι συνέβη στη Γαλλία το 2005-2006 μεταξύ των ταραχών στα προάστια και του αγώνα ενάντια στη CPE), αυτό συμβαίνει γιατί η «νεολαία» αποτελεί μια κοινωνική κατασκευή. Εδώ εντοπίζεται το πέρασμα από το φοιτητικό κίνημα στο κίνημα των ταραχών, με τρόπο εντελώς άμεσο· το πέρασμα αυτό το συνοψίζει η σύμβαση εργασίας. Η κρίση κατασκευάζει και ταυτόχρονα πλήττει την κατηγορία των «νεοεισερχομένων» σύμφωνα με τον συγκεκριμένο τρόπο της «εισόδου» τους: εκπαίδευση, επισφάλεια (το ίδιο ισχύει και γι' αυτούς που βρίσκονται σε πανομοιότυπη κατάσταση – τους μετανάστες). Το θεμελιώδες στοιχείο εδώ είναι η σύμβαση εργασίας που κάνει αυτή την εργατική δύναμη, μέσα στη σχέση της με την καπιταλιστική εκμετάλλευση, έρμαιο των διακυμάνσεων της αγοράς, της κινητικότητας του κεφαλαίου κλπ. Αυτό είναι κάτι που το συναντάμε, με περισσότερη ή λιγότερη βία, παντού στην Ευρώπη, αλλά και στις ΗΠΑ. Είναι η κρίση αναπαραγωγής ως τέτοια που εκμηδενίζει το μέλλον και συγκροτεί τη νεολαία ως υποκείμενο κοινωνικής αμφισβήτησης. Στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, το μέλλον είναι η ακατάπαυστα ανανεωνόμενη αναπαραγωγή της θεμελιώδους καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης μεταξύ της εργατικής δύ-

⁷ Από συνέντευξη σε ελληνική εφημερίδα [Σημ. του μετ.: Ελευθεροτυπία 28/12/2008], που βρίσκεται μεταφρασμένη στο σάιτ του Contretemps

ναμης και των μέσων παραγωγής ως κύριο αποτέλεσμα της ίδιας της καπιταλιστικής παραγωγής. Η κρίση του χρηματιστικοποιημένου κεφαλαίου δεν είναι απλά ο διάκοσμος, το φόντο ή οι εξωτερικές περιστάσεις των ταραχών στην Ελλάδα· είναι η ιδιαίτερη μορφή της έλλειψης μέλλοντος του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και, εξ ορισμού, τοποθετεί άμεσα την κρίση στο επίπεδο της αναπαραγωγής.

Η μετάβαση από το φοιτητικό κίνημα σε ένα γενικευμένο κίνημα προλεταριακών ταραχών –το οποίο έβαλε στο στόχαστρο την ίδια την αναπαραγωγή του κεφαλαίου μέσα σε ό,τι την καθιστά δυνατή (θα δούμε παρακάτω ότι αυτό αποτέλεσε και το όριο των ταραχών), δηλαδή τους θεσμούς, το κράτος, τη βία, την ιδεολογία, την ανταλλαγή, το εμπόρευμα– παρήγαγε τους πρωταγωνιστές της εκκινώντας από ένα υπάρχον υλικό. Από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, η ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Ελλάδα υπήρξε χαοτική, περισσότερο καταστρέφοντας τις παλιές κοινωνικές σχέσεις παρά οικοδομώντας νέες που θα περιλάμβαναν και θα όριζαν το σύνολο της κοινωνίας· παραδειγματική από αυτή την άποψη, η είσοδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αποτελέσει, μέχρι στιγμής, το τελευταίο στάδιο της ανάπτυξης αυτής. Η ελληνική αστική τάξη πάντα έδειχνε ατολμία, συρόμενη από τις μεγάλες καπιταλιστικές δυνάμεις (ήδη από την εποχή της «ανεξαρτησίας») και κοιτώντας περισσότερο προς τη θάλασσα παρά προς την εθνική της επικράτεια. Η ελληνική καπιταλιστική βιομηχανία, έχοντας αναπτυχθεί με τη μορφή ορισμένων θυλάκων, τις περισσότερες φορές στα χέρια ξένων κεφαλαίων (όπως ήταν και η ίδια η βασιλική οικογένεια), είναι πλέον αναιμική. Απασχόληση υπάρχει στην εμπορική ναυτιλία, στον τουρισμό και τον κατασκευαστικό τομέα που συνδέεται με αυτόν, καθώς και στη δημόσια διοίκηση. Η εξέγερση ενάντια στον καπιταλισμό, ο οποίος ποτέ δεν της εξασφάλισε μια αξιοπρεπή διαβίωση, είναι εγγενής στην ελληνική κοινωνία.

Οι ταραχές του Δεκεμβρίου 2008 τοποθετούνται στη σύζευξη αυτού του αρπακτικού καπιταλισμού, όργανο του οποίου είναι το κράτος που το διαχειρίζονται πελατειακές μαφίες, με την αποκρυστάλλωση, εντός του φοιτητικού κινήματος, της φτιαγμένης από μίσος και αποστροφή κοινωνικής δυσπιστίας την οποία εκείνος προκαλεί. Αυτό συμβαίνει επειδή, στην Ελλάδα, το φοιτητικό κίνημα αποτελεί «κοινωνικό χώρο» και ξεπερνάει κατά πολύ τη φοιτητική ή μαθητική συνθήκη. Εντός ενός τέτοιου καπιταλισμού, οι «παρυφές», η «γενιά των 600 ευρώ», έφτασαν γρήγορα να αντιπροσωπεύουν το σύνολο της κοινωνικής λειτουργίας, κυρίως όταν είναι ήδη οργανωμένες –όπως μέσα στη συνοικία των Εξαρχείων στην Αθήνα– σε ένα ολόκληρο δίκτυο αντίστασης και εναλλακτισμού (κοινωνικά κέντρα, τυπογραφεία, καφέ μπαρ, γραφεία συλλόγων, τεχνίτες, παζάρια...), δηλαδή όταν είναι μαζικές και αντιμετωπίζουν τον καπιταλισμό και το κράτος σαν ξένο στρατό κατοχής. Το κίνημα των ταραχών δεν είναι κίνημα φοιτητικό, όχι μόνο γιατί οι φοιτητές και οι μαθητές συναντήθηκαν αμέσως με ένα μέρος του πληθυσμού των επισφαλών και των μεταναστών και είχαν τη συμπάθεια και την περιστασιακή συμμετοχή ενός μέρους του πληθυσμού, αλλά και γιατί το φοιτητικό κίνημα *ήδη* δεν ήταν κίνημα «φοιτητικό». Η συνθήκη του φοιτητή είναι μια συνθήκη κοινωνική και *πολιτική*: δηλαδή, μια συγκρουσιακή σχέση με το κράτος, που είναι ταυτόχρονα ο μελλοντικός εκμεταλλευτής (η δημόσια διοίκηση αποτελεί σχεδόν τη μόνη διέξοδο) αλλά και ένας εκμεταλλευτής δυνητικός, η άρνηση του οποίου να παίζει τον ρόλο του εργοδότη σημαίνει καταδίκη σε ένα κοινωνικό *no man's land*. Μέσα σε ένα τέτοιο τοπίο, το οποίο παράγει η ίδια η λειτουργία του καπιταλισμού, ο καταναγκασμός και η εξωτερικότητα της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης εμφανίζονται ως *κατάσταση*, ως σημείο εκκίνησης, και όχι ως *δραστηριότητα* (εδώ έχουμε τα-

υτόχρονα τη δύναμη και την αδυναμία αυτών των ταραχών). Η παραγωγή του «ταξικού ανήκειν» (του να ανήκεις σε μια τάξη) και της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης ως εξωτερικού καταναγκασμού⁸, μια παραγωγή που αποτελεί ταξική δραστηριότητα στο εσωτερικό της ίδιας της σχέσης, εμφανίζεται εδώ ως κατάσταση εξωτερικότητας, της οποίας η καθαρή βία αποτελεί το κοινωνικό θεμέλιο. Ας γίνει απολύτως σαφές ότι η «εξωτερικότητα» για την οποία μιλάμε είναι εγγενής σε μια ταξική δραστηριότητα, η οποία –ενάντια στο κεφάλαιο– εμπεριέχει για την τάξη την ίδια την αμφισβήτησή της ως τάξης· δεν πρόκειται εδώ καθόλου για ζήτημα милитάντικής, παρεμβατικής ή ακτιβιστικής εξωτερικότητας. Όποια και να είναι τα ιδιαίτερα όρια του κινήματος για το οποίο μιλάμε εδώ, θα ήταν εντελώς λάθος να του εφαρμόσουμε με το ζόρι τα σχήματα της κριτικής του милитантизму και του παρεμβατισμού.

Λογικότατα, οι στόχοι εναντίον των οποίων στράφηκαν οι ταραχές αυτές ήταν οι *θεσμοί όπου η αναπαραγωγή του τρόπου παραγωγής παίρνει μια διαχωρισμένη μορφή* σε σχέση με την κοινωνία της οποίας είναι θεσμοί αναπαραγωγής, τόσο πολιτικοί όσο και οικονομικοί και ιδεολογικοί· στράφηκαν επίσης ενάντια στις μορφές της *κυκλοφορίας* μέσα στις οποίες το κεφάλαιο διανύει έναν κύκλο για να επιστρέψει στον εαυτό του. Όταν το μέλλον έχει ήδη λεηλατηθεί και ένα κίνημα τοποθετείται πρακτικά και συνειδητά στο επίπεδο της αναπαραγωγής, ακόμα κι αν αυτή συνεχίζει να γίνεται αντιληπτή και στόχος επίθεσης ως λειτουργίες διαχωρισμένες από την παραγωγή, δεν μπορεί να υπάρχουν διεκδικήσεις, γιατί δεν υπάρχει πλέον εναλλακτική επιλογή και ούτε καν –όπως την ίδια στιγμή στην Ιταλία– ψευδαισθήσεις ότι είναι δυνατόν να υπάρξει κάτι τέτοιο. Μέσα σε αυτήν ακριβώς την κρίση αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων ριζώνει, στο έδαφος της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου, η στιγμή *του εξαναγκασμού και της κανονικότητας*, της οποίας οι ταραχές ήταν όχι μόνο η επικαιροποίηση αλλά και η πρακτική *μορφοποίηση*.

Η αστυνομία και ο στρατός είναι το έσχατο μέσο της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου μπροστά στην αντίσταση εναντίον των μέτρων που παίρνει η καπιταλιστική τάξη στο πεδίο της εργασίας, της κοινωνικής προστασίας (υγεία, συντάξεις...), της εκπαίδευσης. Άμεσα εντός της σχέσης με την εργασία, το να είσαι επισφαλής ή μετανάστης εργαζόμενος σημαίνει ότι πρέπει να δουλεύεις κάθε φορά που το αφεντικό έχει ανάγκη, να δέχεσαι να δουλεύεις υπερωρίες χωρίς αποζημίωση και να απολύεσαι ανάλογα με τα σκαμπανεβάσματα της συγκυρίας. Σημαίνει επίσης να τρως ξύλο ή να σου ρίχνουν βιτριόλι για την παραμικρή διεκδίκηση ή

⁸ Σημ. του μετ.: Η «παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού» επεξηγείται αναλυτικότερα στη συνέχεια του παρόντος κειμένου (ιδίως στο τέλος της τρίτης ενότητας). Πρόκειται για την έσχατη δόμηση της αντίφασης μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου, όπου η ταξική δράση του προλεταριάτου διαρρηγνύει την αμοιβαία συνεπαγωγή των τάξεων και κάνει την καπιταλιστική σχέση να φαίνεται απλή κυριαρχία, εξωτερική επιβολή. Με άλλα λόγια, το προλεταριάτο, δρώντας ως τάξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής ενάντια στο κεφάλαιο, κάνει τον ίδιο του τον ορισμό ως τάξης να εξωτερικεύεται μέσα στο κεφάλαιο σαν κάτι που βρίσκεται έξω από το ίδιο και εξαρτάται σε καθοριστικό βαθμό από τη δύναμη επιβολής της καπιταλιστικής τάξης. Τότε το προλεταριάτο, καθώς συγκρούεται με το κεφάλαιο, συγκρούεται άμεσα και με την ίδια του την ταξική ύπαρξη, την οποία αντιμετωπίζει ως περιορισμό του αγώνα του κατά του κεφαλαίου, και γίνεται με αυτόν τρόπο η «διάλυση των υπάρχουσών συνθηκών». Η υπέρβαση των περιορισμών του αγώνα του είναι η επαναστατική διαδικασία κατάργησης του κεφαλαίου και, ταυτόσημα, του ίδιου του εαυτού (κομμουνιστικοποίηση). Ας προστεθεί διευκρινιστικά ότι η (όχι συνηθισμένη στα ελληνικά) χρησιμοποίηση της λέξης «παραγωγή» από την TC δίνει έμφαση στο ότι πρόκειται για μια πρακτική δραστηριότητα· εδώ δεν μιλάμε ούτε για μια στιγμιαία «δημιουργία» ούτε για μια αφηρημένη διαπίστωση βάσει κάποιας εξωιστορικής «αντικειμενικότητας» που θα γινόταν αντιληπτή σαν κάτι που υπάρχει δίπλα και πάνω από την ταξική πάλη.

ακόμα και παράπονο. Το να είσαι επισφαλής ή μετανάστης εργαζόμενος σημαίνει ήδη ότι ζεις σε καθεστώς τρόμου· αν είσαι «έλληνας-σταθερός» εργαζόμενος, ο τρόμος της εργασίας είναι τα «ατυχήματα», των οποίων ο πολλαπλασιασμός ακολουθεί την εντατικοποίηση της εκμετάλλευσης. Κατά περίεργο τρόπο, ο μισθός και η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης τείνουν να γίνουν αθέμιτα για το ίδιο το κεφάλαιο⁹. Αυτή είναι η κρίση της αναπαραγωγής, η έλλειψη μέλλοντος. Εδώ έγκειται επίσης το γεγονός ότι για το προλεταριάτο, μέσα στην ίδια την αντικειμενικότητα του κεφαλαίου, η αναπαραγωγή του ταξικού του ανήκειν γίνεται εξωτερικός καταναγκασμός στο εσωτερικό της ίδιας της σχέσης εκμετάλλευσης, μιας σχέσης που το αναπαράγει ως τάξη και το συνενώνει αξεδιάλυτα, ως τάξη, με το κεφάλαιο. Υπάρχει παντού στις ταραχές αυτές μια αίσθηση «αθέτησης συμβολαίου» από την πλευρά του κεφαλαίου: «Θα βγάζουμε αρκετά λεφτά για να κάνουμε παιδιά;».

Οι ταραχές στην Ελλάδα σηματοδοτούν το τέλος της περιόδου που εγκαινιάστηκε, μέσα στον τωρινό κύκλο αγώνων, με το κύμα των απεργιών του 1995 στη Γαλλία και τις «αντι-συνόδους» των τελών της δεκαετίας του '90, σηματοδοτούν δηλαδή το τέλος της περιόδου του ριζοσπαστικού δημοκρατισμού¹⁰ ως έκφρασης και παγίωσης των ορίων της ταξικής πάλης. Δεν υπάρχει πλέον ένα άλλο δυνατό μέλλον, γιατί δεν υπάρχει πλέον μέλλον: ο εναλλακτισμός πέθανε. «Θυμάστε τις διαδηλώσεις ενάντια στον ΠΟΕ και τη 'μάχη του Seattle' του 1999, όταν άνοιξε μία νέα εποχή μη βίαιης διαμαρτυρίας και τοπικού ακτιβισμού¹¹. Η δημοφιλία των

⁹ Δες στο *Théorie Communiste* 22, το κείμενο *Revendiquer pour le salaire* (Διεκδίκηση για τον μισθό). Στον αναδι-
αρθρωμένο καπιταλισμό, η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης αποτέλεσε αντικείμενο μιας διπλής αποσύνδε-
σης. Αφενός, της αποσύνδεσης μεταξύ αξιοποίησης του κεφαλαίου και αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης
και, αφετέρου, της αποσύνδεσης μεταξύ της κατανάλωσης και του μισθού ως εισοδήματος. Είναι αυτή η διπλή
αποσύνδεση που καθιστά τη μισθολογική διεκδίκηση δομικά αθέμιτη εντός της περιόδου αυτής του καπιταλιστι-
κού τρόπου παραγωγής, και όχι απλώς αντίθετη στη μέγιστη αξιοποίηση του κεφαλαίου. Γι' αυτό η μισθολογική
διεκδίκηση σίγουρα έγινε το πεδίο όπου προετοιμάζεται η παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού κατα-
ναγκασμού, και μάλιστα στον ίδιο τον πυρήνα του: στη μισθωτή σχέση, μέσω της οποίας η φυσική/κοινωνική ύ-
παρξη του προλεταριάτου εξαρτάται από το κεφάλαιο.

¹⁰ Αυτό που θεωρούμε ριζοσπαστικό δημοκρατισμό δεν ορίζει απλώς μια ιδεολογία (την ιδεολογία της «κοινωνί-
ας των πολιτών», τον «πολιτοκεντρισμό»), αλλά επίσης αποτελεί μια πρακτική της οποίας το περιεχόμενο συνίσ-
ταται στη σχηματοποίηση και επιβεβαίωση των ορίων των τωρινών αγώνων μέσα στην ιδιαιτερότητά τους. Εκείνο
που αποτελεί την επαναστατική δυναμική αυτού του κύκλου αγώνων αποτελεί επίσης και το εγγενές του όριο. Η
τάξη δεν διαθέτει πια μια επιβεβαιωμένη αυτοτελή ύπαρξη απέναντι στο κεφάλαιο. Αυτό σημαίνει ότι το προλε-
ταριάτο παράγει όλα όσα το συνθέτουν, όλη του την ύπαρξη, εντός των κατηγοριών του κεφαλαίου, και γι' αυτό
ακριβώς μπορεί να αποτελέσει την κατάργησή του· αλλά αυτό είναι ταυτόχρονα και ολόκληρο το όριο των αγώ-
νων αυτής της περιόδου, που το σχηματοποιεί ο ριζοσπαστικός δημοκρατισμός: η επικύρωση της ύπαρξης της
τάξης εντός του κεφαλαίου. Όλα αυτά είναι απολύτως πραγματικά μέσα στην ταξική πάλη, και υπάρχει ένα κόμ-
μα του εναλλακτισμού, του οποίου η ύπαρξη γίνεται η δικαιολόγηση της ίδιας της ιδεολογίας του. Για τον ριζοσ-
παστικό δημοκρατισμό, η κριτική του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής περιορίζεται στην αναγκαιότητα για το
προλεταριάτο να ελέγχει τις συνθήκες ύπαρξής του. Να γιατί αυτό το κοινωνικό κίνημα βρίσκεται στη δημοκρατία,
την οποία διεκδικεί ως ριζοσπαστική, την πιο γενική μορφή και το πιο γενικό περιεχόμενο της ύπαρξης και της
δράσης του (κυριαρχία, έλεγχος). Ο προλετάριος αντικαθίσταται από τον πολίτη, η επανάσταση από τον εναλλακ-
τισμό. Το κίνημα αυτό είναι πολύ πλατύ: περιλαμβάνει από μορφές που δεν διεκδικούν παρά μόνο μια διευθέτη-
ση, έναν καπιταλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο, μέχρι εναλλακτικές προοπτικές που θέλουν να πιστεύουν ότι έρ-
χονται σε ρήξη με τον καπιταλισμό ενώ παραμένουν στην προβληματική της κυριαρχίας, του ελέγχου, της διαχεί-
ρισης.

¹¹ Εδώ ο Mike Davis λησμονά τη σημασία των συγκρούσεων των *Black Blocs* με την αστυνομία για τη σπουδαιότη-
τα και τη δυναμική αυτών των αντι-συνόδων. Αν και δεν αλλάζει σε τίποτα τη γενική ανάλυση που παρουσιάζεται

παγκόσμιων κοινωνικών φόρουμ, τα εκατομμύρια που κατέβηκαν στο δρόμο το 2003 ενάντια στην εισβολή στο Ιράκ από τον Μπους, η ευρεία στήριξη του Πρωτοκόλλου του Κιότο, όλα αυτά έθρεψαν τη έντονη ελπίδα ότι ένας 'άλλος κόσμος' ήταν έτοιμος να γεννηθεί. Παρόλα αυτά, ο πόλεμος δεν τελείωσε, οι εκπομπές αερίων θερμοκηπίου αυξήθηκαν και το κίνημα των κοινωνικών φόρουμ μαράζωσε. Ένας ολόκληρος κύκλος διαμαρτυρίας έφθασε στο τέλος του ακριβώς όταν εξερράγησαν τα καζάνια του παγκόσμιου καπιταλισμού της Wall Street, αποκάλυπτοντας διαμιάς ριζικά προβλήματα μαζί με νέες ευκαιρίες για τον ριζοσπαστισμό. Η εξέγερση της Αθήνας θέτει τέλος σε μία μακρά περίοδο ξηρασίας της οργής. Αυτοί που κινητοποιούνται φαίνεται να έχουν χαμηλή ανεκτικότητα στα ελπιδοφόρα συνθήματα και τις αισιόδοξες λύσεις – διαφοροποιούνται έτσι από τις ουτοπικές διεκδικήσεις του 1968 και από το ονειροπόλο και βολονταριστικό πνεύμα του 1999. Η απουσία μεταρρυθμιστικών αιτημάτων (και έτσι η απουσία κάθε απόπειρας που θα επέτρεπε τη διαχείριση της διαμαρτυρίας) είναι σίγουρα το πιο σκανδαλώδες στοιχείο – και όχι οι μολότοφ ή οι σπασμένες βιτρίνες. Αυτό μοιάζει περισσότερο με τις αδιάλλακτες εξεγέρσεις των υποπρολετάριων αναρχικών της Μονμάρτρης της δεκαετίας του 1890 ή του Barrio Chino της Βαρκελώνης στα πρώτα χρόνια του '30 παρά με τα φοιτητικά κινήματα του '60» (Mike Davis, ό.π.).

Απουσία μέλλοντος δεν είναι μόνο η εξαφάνιση της υπόσχεσης ότι θα ζήσει κανείς καλύτερα, αλλά επίσης το γεγονός ότι διακυβεύεται η δυνατότητα να μπορέσει να επιβιώσει και να αναπαραχθεί ως πλάσμα με σάρκα και οστά. Κάτι από το οποίο οι προλετάριοι έχουν τη βλαβερή συνήθεια να είναι φτιαγμένοι. Δεν φταίνει γι' αυτό: το να είναι κανείς από σάρκα και οστά σαφώς αποτελεί κοινωνικό καταναγκασμό και κατασκευή· ο προλετάριος είναι ο πρώτος καθαρά σωματικός εργαζόμενος, μια υποκειμενικότητα χωρίς αντικείμενο (δεν έχει καμία αντικειμενική ή προσωπική σχέση με κανένα μέσο παραγωγής ή συντήρησης). Όταν ο προλετάριος απειλείται ως φυσική ύπαρξη, αυτό που διακυβεύεται είναι ο κοινωνικός ορισμός του.

Την ίδια στιγμή, τα «συνθήματα ελπίδας» και οι «αισιόδοξες λύσεις» εξακολουθούν να έχουν πέραση στην Ιταλία. Σε αυτή τη διαφορά μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας μπορεί κανείς να διακρίνει την απλή επίδραση διαφορετικών οικονομικών συνθηκών, όταν στην Ελλάδα τα κρατικά ομόλογα μόλις υποβαθμίστηκαν όσον αφορά την εμπιστοσύνη που μπορούν να τους έχουν οι επενδυτές. Αλλά αύριο η Ιταλία μπορεί να γνωρίσει ένα κύμα ταραχών παρόμοιο με της Ελλάδας και η Ελλάδα ένα πλατύ διεκδικητικό κίνημα μέσα στο οποίο θα ανθούν οι συλλογικότητες βάσης. Πρέπει πάνω απ' όλα να έχουμε στο μυαλό μας ότι η ταξική πάλη αποτελεί μια παγκόσμια και συνολική διαδικασία, η οποία όμως δεν είναι ομοιογενής και στην οποία οι αγώνες δεν τοποθετούνται πάνω σε ένα χρονολογικό άξονα με βάση τη διάκριση μεταξύ «πρωτοποριακών κινήσεων» και «αναχρονισμών». Αν η κατάσταση όπου το προλεταριάτο δρώντας ως τάξη βρίσκεται σε μια τέτοια αντιφατική σχέση με το κεφάλαιο ώστε ο αγώνας του να μπορεί να είναι η ίδια του η κατάργηση, αν αυτή η κατάσταση αποτελεί τη δυναμική

στο συγκεκριμένο απόσπασμα, αυτή η λήθη δεν επιτρέπει να κατανοήσουμε τις αντιφάσεις εκείνης της περιόδου του ριζοσπαστικού δημοκρατισμού και άρα δεν επιτρέπει να κατανοήσουμε ότι, στην παρούσα κατάσταση, βρισκόμαστε στο σημείο που ξεπερνιούνται και ο ριζοσπαστικός δημοκρατισμός και η αυτονόμηση της δυναμικής αυτού του κύκλου αγώνων, αυτονόμηση κατά την οποία η αμφισβήτηση του ταξικού ανήκειν είναι κάτι που χρειάζεται να πραγματοποιηθεί απέναντι στο κεφάλαιο και όχι κάτι εγγενές στην αντίφαση την οποία αποτελεί η εκμετάλλευση. Είτε με τον ριζοσπαστικό δημοκρατισμό είτε με την αυτονόμηση της δυναμικής του κύκλου αγώνων, μια άλλη ζωή ήταν δυνατή ως εναλλακτισμός.

αυτού του κύκλου αγώνων, η δόμησή της ωστόσο γίνεται με χαοτικό τρόπο. Σε κάποιο μέρος μέσω μισθολογικών διεκδικήσεων τις οποίες ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής δεν μπορεί και δεν θέλει πλέον να ικανοποιήσει· κάπου αλλού μέσω πλατιών αυτοοργανωμένων κινημάτων βάσης που προτείνουν εναλλακτισμούς· κάπου αλλού μέσω ταραχών που παράγουν το ταξικό ανήκειν ως εξωτερικό καταναγκασμό και τη σχέση εκμετάλλευσης ως απλό εξαναγκασμό. Κανένας δεν προηγείται, κανένας δεν βραδυπορεί, γιατί κανένας δεν είναι ανεξάρτητος.

Εντούτοις, μέσα σε αυτό το χάος, όλοι οι όροι δεν είναι ταυτόσημοι και δεν διατηρούν την ίδια σχέση με τη δυναμική αυτού του κύκλου αν θεωρηθεί ως ολότητα. Η δυναμική αυτού του κύκλου αγώνων είναι η *απόκλιση* που ορισμένες τρέχουσες πρακτικές δημιουργούν στο ίδιο το εσωτερικό εκείνου που αποτελεί το γενικό όριο αυτού του κύκλου αγώνων: το να δρας ως τάξη. Τώρα η ταξική δραστηριότητα του προλεταριάτου ολοένα και περισσότερο διαρρηγνύεται εσωτερικά: στον βαθμό που παραμένει ταξική δράση, ο μοναδικός της ορίζοντας είναι το κεφάλαιο (αφού έχει εξαφανιστεί κάθε προοπτική απελευθέρωσης της εργασίας και επιβεβαίωσης του προλεταριάτου ως κυρίαρχης τάξης)· ταυτόχρονα όμως, στη δράση του ενάντια στο κεφάλαιο, το προλεταριάτο προσκρούει στην ίδια του την ύπαρξη ως τάξης και οδηγείται να τη μεταχειριστεί ως κάτι που πρέπει να εξαλειφθεί. Το μεγαλύτερο μέρος των σύγχρονων αγώνων οδηγούνται στο να βιώσουν αυτή την απόκλιση, αυτό το εσωτερικό σχίσμα· οι ταραχές στην Ελλάδα δεν αποτέλεσαν εξαίρεση.

Η δράση του προλεταριάτου ως τάξης εμπεριέχει μια απόκλιση σε σχέση με τον εαυτό του, στο μέτρο που αυτή η δράση εμπεριέχει την ίδια την αυτοαμφισβήτηση της τάξης: την άρνηση από το προλεταριάτο της ίδιας του της ύπαρξης ως τάξης, στο εσωτερικό της ταξικής του δράσης (αυτό είναι η απόκλιση μέσα στη δράση του προλεταριάτου ως τάξης). Στις ταραχές στην Ελλάδα, το προλεταριάτο δεν διεκδικεί τίποτα και, απέναντι στο κεφάλαιο, δεν θεωρεί τον εαυτό του το θεμέλιο κανενός εναλλακτισμού· απλά, δεν θέλει πλέον να είναι αυτό που είναι.

Την ίδια στιγμή, παρά την αρκετά μεγαλύτερη έκτασή του, παρά την ευρεία κινητοποίηση της εργατικής τάξης, το ιταλικό «*Onda anomala*», και μόνο από το γεγονός ότι συνέπεσε χρονικά με τις ταραχές στην Ελλάδα, παραπέμπεται στα αδιέξοδά του, στην απουσία προοπτικής. Οι ταραχές στην Ελλάδα σημαίνουν ότι το *Onda* δεν έχει προοπτικές, ότι δεν δείχνει το μέλλον της ταξικής πάλης. Αντίστροφα, η ίδια η χρονική σύμπτωση αυτών των αγώνων (των ιταλικών και των ελληνικών) δίνει στις ταραχές στην Ελλάδα ένα νόημα που δεν θα είχαν έξω από αυτή τη σύμπτωση: το νόημα της ανάδειξης, μέσα στο γεγονός του να δρας ως τάξη, της ίδιας της φύσης των τωρινών ορίων στο εσωτερικό της ταξικής πάλης θεωρούμενης ως ολότητας.

Αυτή η σύνδεση –ως απόκλιση– των στοιχείων της ταξικής πάλης έχει από εδώ και στο εξής ένα νόημα, αυτό της αμφισβήτησης από το προλεταριάτο της ίδιας του της ύπαρξης ως τάξης μέσα στον αγώνα του ενάντια στο κεφάλαιο. Στην Ελλάδα, το κύριο περιεχόμενο αυτής της αμφισβήτησης ήταν ότι ανέδειξε και μορφοποίησε την αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων ως διαδικασία που περιλαμβάνει τον εξαναγκασμό.

2) Η στιγμή του εξαναγκασμού

Η εκμετάλλευση δεν αποτελεί το περιεχόμενο μιας αντιφατικής σχέσης μεταξύ δύο συμμετρικών όρων (δεν θα υπήρχε τότε αντίφαση), αλλά συνίσταται στη διαφορετική σχέση κάθε όρου με την ολότητα – μια διαφορά που, λόγω του περιεχομένου της, ωθεί τον ένα όρο της αντίφασης να αμφισβητήσει και να ξεπεράσει αυτή την ολότητα. Δεν είναι η εκμετάλλευση από μόνη της που φέρει το ξεπέρασμά της· εκείνο που φέρει και παράγει το ξεπέρασμα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής θεωρούμενου ως ολότητας είναι η ιδιαίτερη κατάσταση και δραστηριότητα του προλεταριάτου ως πόλου τον οποίο η ολότητα αυτή προϋποθέτει.

Η εκμετάλλευση είναι η αξιοποίηση του κεφαλαίου στις τρεις στιγμές που τη συγκροτούν: συνάντηση εργατικής δύναμης και κεφαλαίου, υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο, μετασχηματισμός της υπεραξίας σε πρόσθετο κεφάλαιο. Εδώ πρέπει να λάβουμε ιδιαίτερα υπόψη μας αυτή την τρίτη στιγμή. Μια κρίση αναπαραγωγής ορίζεται από το γεγονός ότι η κίνηση της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου, το «μάγγανο» της αναπαραγωγής του¹², δεν ξαναβάζει από μόνη της τον καθένα στη θέση του.

Αυτός ο μετασχηματισμός της υπεραξίας σε πρόσθετο κεφάλαιο δεν είναι ποτέ εξασφαλισμένος εκ των προτέρων: εν μέρει, στο πιο επιφανειακό επίπεδο, εξαιτίας του ανταγωνισμού μεταξύ των επιμέρους κεφαλαίων· εν μέρει επίσης εξαιτίας του γεγονότος ότι αυτός ο μετασχηματισμός προϋποθέτει τη συνάντηση του κεφαλαίου-εμπορεύματος και του χρήματος ως κεφαλαίου ή μέσου κυκλοφορίας (από εδώ πηγάζει η γενική δυνατότητα των κρίσεων)· αλλά πάνω απ' όλα επειδή αυτός ο μετασχηματισμός προϋποθέτει τον υποκρυπτόμενο μετασχηματισμό της υπεραξίας σε κέρδος, άρα προϋποθέτει τη συσχέτιση της υπεραξίας με το συνολικά χρησιμοποιούμενο κεφάλαιο και, κατά την ανανέωση των κύκλων της παραγωγής, την αύξηση της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου. Η πτώση του ποσοστού κέρδους είναι ταυτόσημη με το γεγονός ότι ο μετασχηματισμός της υπεραξίας σε πρόσθετο κεφάλαιο, και άρα η ανανέωση της διαδικασίας, δεν είναι ποτέ εξασφαλισμένα εκ των προτέρων. Δεν πρόκειται εδώ για ένα πρόβλημα που θα επηρέαζε μόνο τα ατομικά κεφάλαια ως τέτοια. Πράγματι, ο ουδέποτε δεδομένος χαρακτήρας αυτού του μετασχηματισμού της υπεραξίας σε πρόσθετο κεφάλαιο εμφανίζεται στο επίπεδο των ατομικών κεφαλαίων με τη μορφή του αν-

¹² «Το κεφαλαιοκρατικό προτσές παραγωγής, λοιπόν, με την ίδια του τη λειτουργία αναπαράγει τον χωρισμό της εργατικής δύναμης από τους όρους της εργασίας. Έτσι, αναπαράγει και διαιωνίζει τους όρους εκμετάλλευσης του εργάτη. Υποχρεώνει διαρκώς τον εργάτη να πουλάει την εργατική του δύναμη για να ζει και δίνει διαρκώς τη δυνατότητα στον κεφαλαιοκράτη να την αγοράζει για να πλουτίζει. Δεν είναι πια η σύμπτωση που φέρνει αντιμέτωπους στην αγορά εμπορευμάτων τον κεφαλαιοκράτη και τον εργάτη σαν αγοραστή και πωλητή. Είναι το μάγγανο του ίδιου του προτσές, που τον ένα από τους δυο τον ξαναπετάει διαρκώς πίσω στην αγορά εμπορευμάτων σαν πωλητή της εργατικής του δύναμης και που μετατρέπει διαρκώς το δικό του προϊόν σε μέσο αγοράς στα χέρια του άλλου. Στην πραγματικότητα ο εργάτης ανήκει στο κεφάλαιο προτού πουλήσει τον εαυτό του στον κεφαλαιοκράτη. Την οικονομική του εξάρτηση ταυτόχρονα και τη μεσολαβεί και τη συγκαλύπτει η περιοδική ανανέωση της αυτοπούλησής του, η αλλαγή των ατομικών του αφεντικών που τον μισθώνουν και η διακύμανση στην τιμή της εργασίας στην αγορά.

Το κεφαλαιοκρατικό προτσές παραγωγής, εξεταζόμενο στη συνάρτησή του ή σαν προτσές αναπαραγωγής, παράγει επομένως όχι μονάχα υπεραξία, παράγει και αναπαράγει την ίδια τη σχέση του κεφαλαίου, από τη μια μεριά τον κεφαλαιοκράτη και από την άλλη τον μισθωτό εργάτη» (Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, τόμος πρώτος, κεφάλαιο 20, σελ. 598-599, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή).

ταγωνισμού, αλλά η ρίζα του δεν βρίσκεται εκεί· αν υπάρχει ανταγωνισμός, αυτό οφείλεται στην πτώση του ποσοστού κέρδους. Ο ουδέποτε δεδομένος χαρακτήρας του μετασχηματισμού της υπεραξίας σε πρόσθετο κεφάλαιο είναι χαρακτηριστικό του κοινωνικού κεφαλαίου.

Ο προβληματικός χαρακτήρας του μετασχηματισμού της υπεραξίας σε πρόσθετο κεφάλαιο περνάει τόσο μέσα από τις μεταμορφώσεις του κεφαλαίου, τις πτωχεύσεις, τις απολύσεις, τη μετατροπή ενός μέρους του πληθυσμού σε υπεράριθμο, όσο και μέσα από την εντατικοποίηση των ρυθμών, τον μετασχηματισμό της εργασιακής διαδικασίας, την καθήλωση της τιμής της εργατικής δύναμης. Ο μετασχηματισμός της υπεραξίας σε πρόσθετο κεφάλαιο είναι επίσης, και πάνω απ' όλα, απόσπαση της «επαρκούς» υπεραξίας που θα επιτρέπει αυτόν τον μετασχηματισμό. «Οι δύο μορφές [απόσπασης υπερεργασίας, σ.τ.σ.] έχουν κοινό το ότι το κεφάλαιο αποτελεί μια *σχέση εξαναγκασμού* [έμφαση στο πρωτότυπο] που έχει στόχο την απόσπαση υπερεργασίας...» (Μαρξ, *Το ανέκδοτο κεφάλαιο VI του Κεφαλαίου*).

Εδώ εντοπίζεται η γενική δυνατότητα της κρίσης της εκμετάλλευσης υπό μορφή αντιφατικών πρακτικών μεταξύ των τάξεων· εδώ εντοπίζεται η διαδικασία κατά την οποία οι όροι της αντίφασης αποκτούν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους μέσα από τη δραστηριότητά τους ως υποκειμένων· εδώ εντοπίζεται η αμοιβαία ανεξαρτησία και η αμοιβαία συνεπαγωγή τους· εδώ, *μέσα στην εκμετάλλευση*, εντοπίζεται ο εξαναγκασμός.

Η αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου δεν αποτελεί μια αυτόματη κίνηση, η οποία θα αρκούσε από μόνη της για να ξαναβάλει τον καθένα στη θέση του. Η αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου δεν είναι η αναπνοή ενός αυτόματου τέρατος· εμπεριέχει, ως εσωτερική της συνάντηση, τη δράση των υποκειμένων της αντίφασης. Γι' αυτό η σχέση εκμετάλλευσης αποτελεί εξαναγκασμό, τόσο ως δραστηριότητα της καπιταλιστικής τάξης όσο και ως δραστηριότητα του προλεταριάτου που αγωνίζεται ενάντια στο να ξαναμπει ο καθένας στη θέση του. Για την καπιταλιστική τάξη, αυτή η δράση συμπυκνώνεται ως κράτος.

Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, όπως προέκυψε από την αναδιάρθρωσή του, αποτελεί μια διαφορετική οργάνωση του χώρου της αναπαραγωγής του κεφαλαίου και μια διαφορετική οργάνωση της βίας. Οι «παρυφές» δεν εκδιώκονται πλέον στην περιφέρεια, αλλά ενσωματώνονται παντού σε όλες τις διαβαθμίσεις των κλιμάκων της αναπαραγωγής. Αν το κύριο αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας είναι η αναπαραγωγή της συνάντησης προλεταριάτου και κεφαλαίου, δεν είναι αυτονόητο ότι από αυτήν προκύπτει αυτομάτως η πρώτη στιγμή της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας (αγορά-πώληση της εργατικής δύναμης). Το περιεχόμενο της ημερήσιας διάταξης είναι παντού η πειθάρχηση της εργατικής δύναμης απέναντι σε έναν προλετάριο που, *ως προλετάριος*, ξαναέγινε ένας φτωχός. Οι μορφές παρέμβασης είναι πειθαρχικές.

Στη σχέση εκμετάλλευσης ενυπάρχει μια σχέση άμεσης κυριαρχίας, υποταγής, κοινωνικού και αστυνομικού ελέγχου. Αλλά αν θεωρήσουμε τη σχέση κυριαρχίας και υποταγής ως το σύνολο της σχέσης εκμετάλλευσης, αν πάρουμε το μέρος για το όλο, χάνουμε καθ' οδόν τη σχέση εκμετάλλευσης και τις τάξεις. Αν η στιγμή του εξαναγκασμού θεωρηθεί αφετηρία και τεθεί ως η ολότητα της σχέσης του ατόμου με την κοινωνία, βυθίζεται αναπόφευκτα στην οπτική του απομονωμένου ατόμου και της κριτικής της καθημερινής ζωής. Δηλαδή έχουμε πια χάσει τη *δομή* που οδηγεί στην ύπαρξη του *απομονωμένου ατόμου*, οπότε αρκούμαστε να παίρνουμε ως σημείο εκκίνησης αυτό που δεν είναι παρά αποτέλεσμα.

Υπό ορισμένες συνθήκες και μορφοποιήσεις της πάλης των τάξεων, μπορούν να αναπτυχθούν πρακτικές που διαχωρίζουν τον εαυτό τους από τις άλλες στιγμές της εκμετάλλευσης. Είναι τότε θεμελιωδώς στο εσωτερικό της σχέσης εκμετάλλευσης που το προλεταριάτο παράγει πρακτικά το κεφάλαιο ως εξαναγκασμό, ως εξωτερική επιβολή στο εσωτερικό της ίδιας της ταξικής σχέσης. Την ίδια στιγμή, στον άλλο πόλο της αντίφασης, η αναπαραγωγή του κεφαλαίου γίνεται διαφθορά, αισχροκέρδεια, νεποτισμός. Μέσα σε μια κρίση αναπαραγωγής, η οποία, όπως στην Ελλάδα, θέτει σε πρώτο πλάνο ως θεμέλιο της κοινωνίας τους θεσμικούς και εμπορευματικούς μηχανισμούς της αναπαραγωγής της, η αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου μοιάζει να έχει τρελαθεί. Αυτό που, από τη μια πλευρά, δεν αποτελεί παρά εξαναγκασμό, εμφανίζεται ως αισχροκέρδεια και διαφθορά από την άλλη. Το «συμβόλαιο» παραβιάζεται: «Κι όλα αυτά ενώ γύρω μας χορεύουν εκατομμύρια ευρώ από δώρα σε παπάδες για να κάνουν μπίζνες και σε μαστουρωμένους ολυμπιονίκες για να 'δοξάζουν την πατρίδα', δηλαδή όσοι έχουν φράγκα κι εξουσία. Από μίζες σε 'κουμπάρους' κι από συναλλαγές με ροζ dnd με ρο-υφιάνους δημοσιογράφους, για να καλύπτονται 'σκάνδαλα'. Ενώ χάνονται δεκάδες ζωές από τις πυρκαγιές που καίνε την μισή Ελλάδα για να μπορεί το κεφάλαιο να κάνει τα δάση τουριστικά θέρετρα και από τις δολοφονίες των εργατών στις οικοδομές και στους δρόμους, που βαφτίζονται 'εργατικά ατυχήματα'» (Από την προκήρυξη *Τίποτα δεν είναι πια το ίδιο*)¹³.

Στην Ελλάδα η κρίση της αναπαραγωγής, η έλλειψη μέλλοντος, όρισαν τις κοινωνιολογικές κατηγορίες των πρωταγωνιστών τους (φοιτητές, μαθητές, μετανάστες δεύτερης γενιάς, επισφαλείς εργαζόμενοι) και κατασκεύασαν την κοινωνική κατηγορία που αποτελεί τη σύνθεσή τους: τη νεολαία.

Εδώ βρίσκεται όλη η αμφισημία αυτών των ταραχών: η αμφισβήτηση αυτού που είμαστε όχι μόνο ξεκινάει από αυτό που είμαστε (κάτι αυτονόητο), αλλά και συγκροτεί από αυτό που είμαστε την *ιδιαίτερη* κατηγορία που πρέπει να εκφράσει τη γενική διάλυση των υπαρχουσών συνθηκών. Ως αστυνομική απάντηση, η απάντηση του κράτους δεν είναι «εκτός θέματος». Η απάντηση του κράτους βρίσκεται στο επίπεδο αυτού του γενικού περιεχομένου: το να μοιάζει η αστυνομική επιτήρηση με αυτή ενός στρατού κατοχής αποτελεί μια προειδοποίηση που απευθύνεται σε όλο το επισφαλές προλεταριάτο και ακόμα πιο πέρα. Η αναπαραγωγή της συνάντησης μεταξύ της εργατικής δύναμης και του κεφαλαίου γίνεται ζήτημα πεθαρχίας. Αυτές οι ταραχές ήταν ένα ταξικό κίνημα και όχι μια απλή δράση ακτιβιστών (που κι αυτή θα ήταν ταξικό κίνημα), αλλά δεν ήταν ένας αγώνας εντός αυτού που αποτελεί την ίδια τη μήτρα των τάξεων: της παραγωγής. Έτσι οι ταραχές κατόρθωσαν αυτό το θεμελιώδες, να παραγάγουν και να βάλουν στο στόχαστρο το ταξικό ανήκειν ως καταναγκασμό, αλλά δεν μπόρεσαν να το κάνουν και να φτάσουν σε αυτό το σημείο παρά μόνο προσκρούοντας, σαν στο ίδιο τους το όριο, σε αυτό το *αόρατο φράγμα* της παραγωγής. Και ο τρόπος (στόχοι, εξέλιξη των ταραχών, σύνθεση των εξεγερμένων...) με τον οποίο το κίνημα παρήγαγε αυτή την εξωτερική επιβολή ήταν εγγενώς καθορισμένος από το όριο αυτό. Αυτή ήταν η αμφισημία του κινήματος. Οι ταραχές στην Ελλάδα δεν σηματοδότησαν μόνο το τέλος του ριζοσπαστικού δημοκρατισμού *αλλά και το τέλος των εναλλακτικών χώρων*. Οι χώροι αυτοί, εκκινώντας από τις ίδιες τους τις έμπρακτες κριτικές στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, έδειξαν στον εαυτό

¹³ Μεταφράστηκε στο σάιτ του Ni patrie Ni frontières. Το κείμενο αυτό περιλαμβάνεται στο παρόν βιβλίο.

τους, μέσα στην ίδια τους την πρακτική, τον διαχωρισμό μεταξύ αναπαραγωγής και παραγωγής, έναν διαχωρισμό που έγινε το αόρατο φράγμα τους.

Η διαμόρφωση της πάλης των τάξεων, όπως προκύπτει τότε, προκαλεί την αδιάκοπη ταλάντωση μεταξύ, από τη μια, της οπτικής του απομονωμένου ατόμου και της αναγωγής της καπιταλιστικής σχέσης στον εξαναγκασμό και, από την άλλη, της ένταξης της στιγμής αυτής στην εκμετάλλευση και στην αναπαραγωγή των τάξεων. Αλλά αυτή η ένταξη παίρνει την ιδιαίτερη μορφή του καλέσματος και της αναφοράς στην εργατική τάξη μέσα από την προοπτική του συνδικαλισμού βάσης και της συνδικαλιστικής αυτοοργάνωσης. Αυτό το κάλεσμα, με το περιεχόμενο που αναφέραμε, πήρε καρικατουρίστικη μορφή με τους αγωνιστές της ΕΣΕ (Ελευθεριακή Συνδικαλιστική Ένωση) οι οποίοι προπαγανδίζουν τον αναρχοσυνδικαλισμό (σε αντίθεση με την πλειοψηφία του αναρχικού κινήματος, η οποία στηρίζεται σε λεγόμενες «εξεγερσιακές» βάσεις). Αυτό είναι το δίλημμα που έχει το κίνημα· πρόκειται για ένα από τα όριά του και ταυτόχρονα το σημείο όπου το κίνημα ορίζει μια *απόκλιση* (όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο) μέσα στη δράση του προλεταριάτου ως τάξης. Στην πραγματικότητα, η ΕΣΕ είναι πολύ μικρή ομάδα, και είναι οι μόνοι που επικαλούνται επίσημα τον αναρχοσυνδικαλισμό. Έχουν πολύ περιορισμένα, ή και ασήμαντα, απήχηση στον «χώρο» της Ελλάδας. Αλλά είναι δύσκολο να ισχυριστεί κανείς, από την άλλη, ότι μια ισχυρή πλειοψηφία του «αναρχικού χώρου» απαρτίζεται από «εξεγερσιακούς», ακόμα κι αν είναι ξεκάθαρο ότι η μεγάλη πλειοψηφία αυτού του χώρου αντιμετωπίζει τη χρήση της βίας ως αναγκαιότητα. Μετά το 2003 και την παρακμή του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, υπήρξε στην Ελλάδα ένα είδος «αναδιάρθρωσης» του αναρχικού χώρου, καθώς πολλοί νέοι μπήκαν σ' αυτόν προκαλώντας τη διεύρυνση και την τροποποίηση της σχέσης του με την «κοινωνία». Οι απόπειρες να δημιουργηθούν «ταξικά συνδικάτα», σύμφωνα με έναν όχι εντελώς θεωρητικοποιημένο αναρχοσυνδικαλισμό, είναι προϊόν αυτής της τροποποίησης. Τα μέλη αυτών των συνδικάτων (και κατ'αρχήν το συνδικάτο όσων εργάζονται με δίκυκλο) έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην πρωτοβουλία για την κατάληψη της ΓΣΕΕ. Αυτή η νέα όψη των σχέσεων στο εσωτερικό του αναρχικού χώρου ήταν ένας από τους παράγοντες που εξηγούν, από τη μια, την έντονη αλληλεπίδραση μεταξύ της γενίκευσης των ταραχών και του αναρχικού χώρου και, από την άλλη, το σχίσμα όπως αυτό εκδηλώθηκε κατά τη διάρκεια της κατάληψης της ΓΣΕΕ και σε ορισμένες άλλες λιγότερο έκδηλες περιπτώσεις. Υπό αυτή την έννοια, μπορεί να ειπωθεί ότι ο ίδιος ο «χώρος» αναπαρήγαγε στο εσωτερικό του τη γενική αμφισημία αυτών των ταραχών και, στο επίπεδό του, την *απόκλιση* που δημιουργήθηκε μέσα σε αυτές.

Στην Ελλάδα, είναι στο εσωτερικό αυτής της διαμόρφωσης της ταξικής πάλης, και της εμπεριεχόμενης αμφισημίας, που, για τους αγωνιζόμενους προλετάρους, το ταξικό τους ανήκειν, ο ίδιος τους ο ορισμός ως τάξης εντός της σχέσης τους με το κεφάλαιο, παράχθηκε και εμφανίστηκε ως εξωτερικός καταναγκασμός. *Αμφισβητήθηκαν ως προλετάριοι από την ίδια τους την πρακτική εντός του αγώνα τους, αλλά δεν το έκαναν παρά μόνο διαχωρίζοντας, στις επιθέσεις τους και στους στόχους τους, τις στιγμές και τους μηχανισμούς της κοινωνικής αναπαραγωγής.* Κατά τα άλλα, υπήρξαν αναφορές σε μια εργατική τάξη η οποία παρέμενε όπως ήταν και η οποία εκαλείτο απλά να αυτοοργανωθεί¹⁴ (ακόμα κι όταν ορισμένοι φοιτη-

¹⁴ Σημ. του μετ.: Η επισήμανση ότι η επίθεση στην αναπαραγωγή διαχωρίστηκε από την παραγωγή είναι αναμφισβήτητα σωστή. Ωστόσο, το κάλεσμα για αυτοοργάνωση αφορούσε περισσότερο τους αναρχικούς (και μάλιστα

τές/επισφαλείς εργαζόμενοι επέμβηκαν σε δύο τηλεφωνικά κέντρα, η εργασία δεν σταμάτησε παρά μόνο ελάχιστα). *Αναπαραγωγή και παραγωγή του κεφαλαίου παρέμειναν ξένες η μια από την άλλη.* Αποτέλεσμα αυτής της ταλάντωσης ήταν ο μειοψηφικός χαρακτήρας του κινήματος και τελικά, κατά τη διάρκεια της υποχώρησής του, ο αυτοεγκλεισμός του στις συνοικίες των Εξαρχείων στην Αθήνα και της Άνω Πόλης στη Θεσσαλονίκη¹⁵.

Ο αγώνας παρέμεινε επικεντρωμένος στην αναπαραγωγή και την τρίτη στιγμή της εκμετάλλευσης. Οι έλληνες εξεγερμένοι δεν μπορούσαν να απεργήσουν, δεν πρόβαλαν για τον εαυτό τους μια εργατική ταυτότητα, την επικαλέστηκαν αποκλειστικά και μόνο για τους άλλους. Το να επιτίθεται στο κεφάλαιο ως διαχωρισμένη αναπαραγωγή και ως επιβολή της αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων δεν σημαίνει μόνο να μη διακόπτεις την καπιταλιστική παραγωγή, αλλά σημαίνει επίσης να μην μπορείς εξετάσεις το ενδεχόμενο, ακόμα και εντελώς υποθετικά, της απαλλοτρίωσης του κεφαλαίου, της κυρίευσης των στοιχείων του παραγωγικού κεφαλαίου και των υλικών στοιχείων της κοινωνικής αναπαραγωγής και των ροών για τους δικούς σου σκοπούς, με όλους τους συνακόλουθους περιορισμούς και αμφισημίες (αυτοδιαχείριση...).

Οι «λαϊκές συνελεύσεις των συνοικιών» δεν διήρκεσαν πολύ, σε γενικές γραμμές, και προκάλεσαν στους «τοπικούς κατοίκους» αδιαφορία ή, στην καλύτερη περίπτωση, απλώς περιέργεια¹⁶. Πρέπει, εντούτοις, να σημειώσουμε την περίπτωση της κατάληψης του δημαρχείου μιας συνοικίας στα νότια της Αθήνας, όπου οι δημοτικοί υπάλληλοι συμμετείχαν σε αρκετές ενέργειες από κοινού με τη τοπική συνέλευση: «Στον Άγιο Δημήτριο η λαϊκή συνέλευση της κατάληψης προσπάθησε να συνεργαστεί με τους δημοτικούς υπαλλήλους για να ξαναλειτούργησουν ορισμένες δημοτικές υπηρεσίες χωρίς τη μεσολάβηση των δημοτικών αρχών. Πρόθεση ήταν να ικανοποιηθούν μόνο ορισμένες επείγουσες κοινωνικές ανάγκες, όπως η έκδοση πράσινης κάρτας για μετανάστες και η πληρωμή μισθών και επιδομάτων. Ο δήμαρχος και το δημοτικό συμβούλιο κατέφυγαν σε εκφοβισμό των υπαλλήλων, προσπαθώντας να τους αποτρέψουν από την παροχή αυτών των υπηρεσιών» (ΠΤΓ και *Blaumachen*, *Σύντομη παρουσίαση των πρόσφατων γεγονότων της Αθήνας μέσα από τα μάτια μερικών προλετάρων που συμμετείχαν*).

Γενικά, χρειάζεται να ρίξουμε μια ματιά και στον αριθμό των συμμετεχόντων στις διάφορες διαδηλώσεις. Ο αριθμός αυτός σπάνια υπερβαίνει τα 200 με 300 άτομα σε μια περιφέρεια (Αθήνα – Πειραιάς) στην οποία κατοικούν πάνω από τέσσερα εκατομμύρια άνθρωποι¹⁷. Το να λες με emphaticό τόνο ότι πρόκειται για «εξέγερση ενός ολόκληρου τμήματος του πληθυσμού», όπως μπορούμε να διαβάσουμε σε μια προκήρυξη που μοιράστηκε στο Παρίσι, είναι καθαρή φαντασία. Εντούτοις, αυτό που διαφεύγει από τους αριθμούς είναι η διάχυση του

όχι όλες τις τάσεις τους) και σίγουρα εμφανίστηκε μετά τις έντονες και διάχυτες συγκρούσεις των πρώτων ημερών, δηλαδή όταν είχε ήδη γίνει φανερό ότι η εξέγερση έμεινε μακριά από την παραγωγή.

¹⁵ Σημ. του μετ.: Η περιγραφή αυτή δεν είναι εντελώς ακριβής. Αυτό που έμεινε στην Άνω Πόλη ήταν μια συνέλευση γειτονιάς, όπως και σε διάφορες άλλες συνοικίες της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Εξάρχεια δεν υπάρχουν στη Θεσσαλονίκη.

¹⁶ Άγιος Δημήτριος: 5 μέρες· Χαλάνδρι: 8,5 μέρες· στου Ζωγράφου, τον Ιανουάριο, κατάληψη ενός παλιού δημοτικού καφέ που διήρκεσε 12 μέρες· μόνο η κατάληψη ενός άλλου παλιού δημοτικού καφέ στη Νέα Σμύρνη διαρκεί ακόμα μετά από 2,5 μήνες (Μάρτιος 2009).

¹⁷ Δες, στο παρόν βιβλίο, τη *Σύντομη παρουσίαση των πρόσφατων γεγονότων της Αθήνας μέσα από τα μάτια μερικών προλετάρων που συμμετείχαν*.

κινήματος. Αν μπορεί να ειπωθεί ότι οι εξεγερμένοι ή ακόμα και οι διαδηλωτές μειοψηφούσαν, πρέπει να προστεθεί ότι μειοψηφούσαν... παντού. Ορισμένες μέρες στην Αθήνα μπορούσαν να υπάρχουν ταυτόχρονα τέσσερις τοπικές διαδηλώσεις μαζί με μια κεντρική διαδήλωση, κι ενώ οι καταλήψεις συνεχίζονταν. Σε κάθε περίπτωση, το ζήτημα ενός «μαζικού» ή μη κινήματος δεν αποτελεί απλά ζήτημα αριθμών· το κριτήριο είναι η σύνδεση μεταξύ παραγωγής και αναπαραγωγής, και η αναπαραγωγή παύει τότε να περιορίζεται στους *θεσμούς* της αναπαραγωγής και της καθημερινής ζωής¹⁸. Το όριο της επέκτασης αυτών των ταραχών δεν ήταν απλά ποσοτικής φύσης ή μια απλή έλλειψη («θα έπρεπε η εργατική τάξη που απασχολείται στην παραγωγή και την κυκλοφορία να μπει στον χορό»)· το όριο δεν πρέπει να θεωρηθεί ως εξωτερικό, απλά ως κάτι που περιορίζει, αλλά ως καθορίζον αυτό του οποίου αποτελεί το όριο, με εσωτερικό τρόπο.

Στο Ένας χειμώνας με χίλιους Δεκέμβρηδες, οι ΠΤΓ και Blaumachen γράφουν: «Οι μπάτσοι ήταν μάλλον η πιο ορατή και αδρή κορυφή του παγόβουνου: σκάνδαλα κυβερνητικής διαφθοράς, κράτος επιτήρησης που –πάνοπλο μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004– δεν διστάζει ούτε να πυροβολήσει στο ψαχνό, συνεχής επίθεση στους μισθούς, αύξηση των εξόδων αναπαραγωγής που βαρύνουν την εργατική τάξη μετά το βαθμιαίο ξήλωμα του προηγούμενου συστήματος συντάξεων και υγείας, επιδείνωση των συνθηκών εργασίας και αύξηση των επισφαλών θέσεων εργασίας και της ανεργίας, εντατικοποίηση της εργασίας των μαθητών και φοιτητών, ανείπωτη καταστροφή της φύσης, γκλαμουράτη έκθεση αφηρημένων αντικειμένων του πόθου στα εμπορικά κέντρα και στις διαφημίσεις της τηλεόρασης, που μπορείς να τα αποκτήσεις μόνο αν υποστείς άπειρη εκμετάλλευση και άγχος». Το πρόβλημα είναι ότι όλα αυτά δεν έγιναν στόχος επίθεσης παρά μόνο ως επίθεση στους μπάτσους, επίθεση σε αυτή την κορυφή του παγόβουνου.

Ο αγώνας ενάντια στον εξαναγκασμό είναι αγώνας ενάντια στην «κανονικότητα», δηλαδή «την κανονικότητά τους, την κανονικότητα της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, της μιζέριας, της καταστολής και του θανάτου», όπως γράφει μια προκήρυξη του κινήματος. Το κίνημα, μέσα στα όρια και τη δυναμική του, εκφράζει, για το καλύτερο και για το χειρότερο, την οπτική της καθημερινής ζωής. Από τη σκοπιά του μετασχηματισμού της, η ρουτίνα και η έλλειψη ενδιαφέροντος της καθημερινής ζωής αντιστρέφονται σε απόδειξη της κεντρικότητάς της. Η μονοτονία και η πλήξη τίθενται ως η γενική αρχή αυτής της κοινωνίας: το γιγάντιο πλαστικό χριστουγεννιάτικο δέντρο στην πλατεία Συντάγματος μπορεί λοιπόν να γίνει ένας άκρως στρατηγικός στόχος που προστατεύεται από τα ΜΑΤ, ενώ τα μαγαζιά της οδού Ερμού, τα οποία παραμένουν ανοιχτά την Κυριακή για να διευκολύνουν και να επιταχύνουν τα ψώνια των Χριστουγέννων, γίνονται στόχοι, όπως άλλωστε το μετρό και η σκυθρωπή μεταφορά της εργατικής δύναμης: «καταναλώνω, άρα υπάρχω», «δούλευε, κατανάλωσε, ψόφα» γράφουν τα

¹⁸ Η εκτίμηση του αριθμού των διαδηλωτών και, επιπλέον, των «ταραχοποιών» μεταξύ των διαδηλωτών είναι, το ξέρουμε, μια δύσκολη υπόθεση. Αν συγκρίνουμε τους αριθμούς, τους οποίους παρέχει το χρονολόγιο που γράφτηκε τον Δεκέμβριο από τα ΠΤΓ και τους Blaumachen, με τους αριθμούς που υπάρχουν στο Ένας χειμώνας με χίλιους Δεκέμβρηδες, το οποίο συντάχτηκε τον Φεβρουάριο του 2009 από τις ίδιους συγγραφείς, διαπιστώνουμε μεγάλες αποκλίσεις. Οι 10.000 ταραχοποιοί της νύχτας της 6ης Δεκεμβρίου (χρονολόγιο) γίνονται 2.000 στο κείμενο του Φεβρουαρίου· αντίθετα, οι 4.000 της δεύτερης μέρας γίνονται 10.000. Την τρίτη μέρα (Δευτέρα 8 Δεκεμβρίου), οι 1.500 «ταραχοποιοί» της διαδήλωσης των 20.000 ατόμων (αριθμός που δεν έχει αλλάξει) γίνονται 10.000 στο κείμενο του Φεβρουαρίου. Για τα διαδηλώσεις των επόμενων ημερών, το κείμενο του Φεβρουαρίου δεν δίνει πλέον αριθμούς· μπορούμε να υποθέσουμε ότι ισχύουν οι αριθμοί του κειμένου του Δεκεμβρίου.

πανό που κρεμάστηκαν κατά τη διάρκεια μιας μικρής διαδήλωσης (150 ατόμων) και παρέμβασης σε ένα εμπορικό κέντρο που διήρκεσε μια ώρα. Αλλά, από τη σκοπιά της κριτικής της καθημερινής ζωής, το προλεταριάτο δεν είναι παρά εμπορεύμα-εργατική δύναμη, συνθήκη από την οποία παράγεται η εξέγερση ενάντια στην ιδιότητά του ως εμπορεύματος· μια τέτοια εξέγερση δεν απορρέει από την αντίφαση την οποία εμπεριέχει αυτή η συνθήκη *μέσα στον ίδιο τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και γι' αυτόν*, δηλαδή από την ίδια τη συνθήκη του εμπορεύματος εργατική δύναμη και από τις αντιφάσεις που είναι παρούσες σε αυτή (υπερεργασία/αναγκαία εργασία, αξία χρήσης/ανταλλακτική αξία), αλλά από εκείνο που η συνθήκη αυτή αρνείται: τη ζωή, το αληθινό βίωμα κλπ. Επειδή η κριτική της καθημερινής ζωής δεν ξεπερνά την κριτική του εμπορεύματος και της ανταλλαγής, δεν πρόκειται πλέον για την αντίφαση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου ως δύο όρων που αποτελούν ολότητα και που ο ένας δεν υπάρχει παρά μόνο μέσω του άλλου, αλλά για δύο όρους οι οποίοι δεν αποτελούν ο καθένας τον λόγο ύπαρξης του άλλου και την άρνησή του· στην πραγματικότητα δεν πρόκειται πλέον για αντίφαση.

Η κυριότερη γενική συμβολή των ταραχών της Ελλάδας είναι ότι ανέδειξαν, εντός της εκμετάλλευσης και από την πρακτική της, τον εξαναγκασμό ως στιγμή που εμπεριέχεται στην αναπαραγωγή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και όχι ως απλή αστυνομική καταστολή. Ο εξαναγκασμός δεν περιορίζεται στην καταστολή, περιλαμβάνει όλες τις κοινωνικές διαδικασίες και όλους τους θεσμούς με τους οποίους το προλεταριάτο τίθεται διαρκώς από το κεφάλαιο σε κατάσταση τέτοια ώστε να μπορεί να το αξιοποιήσει. Αυτή η στιγμή εμπεριέχεται στην εκμετάλλευση ως αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου, εμπεριέχεται στη διαδικασία με την οποία η καπιταλιστική παραγωγή γίνεται αναπαραγωγή. Ο εξαναγκασμός ως στιγμή της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου, πέρα από την απλή αστυνομική επέμβαση, δεν ήταν η αιτία αλλά το περιεχόμενο των ταραχών. Οι ταραχές αυτές κατέδειξαν την ενσωμάτωση του εξαναγκασμού στη διαδικασία αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, αλλά κατέδειξαν αυτή την *ενσωμάτωση* σαν να επρόκειτο, με εσωτερικό τρόπο, για δική τους *έλλειψη*, στο μέτρο που η επίθεση σε αυτή τη στιγμή και σε όλους τους θεσμούς που τη θέτουν σε λειτουργία παρέμεινε διαχωρισμένη από την παραγωγή. Εκείνο που αναδύθηκε στο εσωτερικό αυτής της αντίφασης μεταξύ ενσωμάτωσης και έλλειψης είναι η ίδια η κοινωνική συνθήκη των εξεγερμένων. Φοιτητές δίχως μέλλον, νεαροί μετανάστες, επισφαλείς εργαζόμενοι, όλοι είναι προλετάριοι οι οποίοι βιώνουν καθημερινά την αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων ως εξαναγκασμό, έναν εξαναγκασμό που *εμπεριέχεται* σε αυτή την αναπαραγωγή επειδή είναι προλετάριοι, αλλά και οι οποίοι τη βιώνουν καθημερινά ως *διαχωρισμένη* και τυχαία (συμπτωματική και μη αναγκαία) σε σχέση με την ίδια την παραγωγή. Αγνίζονται εντός του εξαναγκασμού ως διαχωρισμένης στιγμής και ταυτόχρονα αντιλαμβάνονται και βιώνουν αυτόν τον διαχωρισμό απλώς και μόνο ως έλλειψη του ίδιου του αγώνα τους ενάντια σε αυτόν τον τρόπο παραγωγής.

Πάνω σε αυτήν ακριβώς τη βάση το κίνημα παρήγαγε το ταξικό ανήκειν ως εξωτερικό καταναγκασμό, αλλά μόνο πάνω σε αυτήν. Με αυτό τον τρόπο το κίνημα τοποθετείται στο επίπεδο του τωρινού κύκλου αγώνων και συνιστά μια καθοριστική ιστορική στιγμή του. Είναι η επίθεση στους θεσμούς και τις μορφές της κοινωνικής αναπαραγωγής θεωρούμενες ως τέτοιες, η οποία από τη μια συγκρότησε το κίνημα και έγινε η δύναμή του, ενώ από την άλλη εξέφρασε και τα όρια του – όρια των οποίων η πιο εμφανής εμπειρική εκδήλωση είναι η αδυ-

ναμία του να επεκταθεί εκκινώντας από αυτό που αποτέλεσε τη δύναμή του. Παρ' όλη τη λαϊκή συμπάθεια που εισέπραξε, ποτέ δεν αποτέλεσε ένα μαζικό κίνημα. Επρόκειτο για συμπάθεια θεατών που ενδιαφέρονταν, αλλά θεατών. Από το σημείο αυτό και μετά, το κίνημα παρέμεινε στην περιφέρεια και των ιδίων του των στόχων: δεν έπληξε ποτέ με καθοριστικό τρόπο τους θεσμούς της αναπαραγωγής, και ο λόγος είναι παραδόξως ότι αποτέλεσαν τους ιδιαίτερους στόχους και τον ιδιαίτερο λόγο ύπαρξής του. Σε καμία χρονική στιγμή, ούτε η παραγωγή ούτε η κυκλοφορία του κεφαλαίου δεν επηρεάστηκαν πραγματικά. Ακόμα και το μπλοκάρισμα των αγορών στα μαγαζιά της Ερμού (ή σε εμπορικά κέντρα της περιφέρειας) την Κυριακή πριν τα Χριστούγεννα ήταν τελικά αποτυχία, για τον απλό λόγο ότι οι πελάτες βιαζόντουσαν να κάνουν τις αγορές τους. Παρόμοια, η διακοπή για ένα λεπτό της μετάδοσης ενός τηλεοπτικού προγράμματος για να καλεστούν οι τηλεθεατές να κατέβουν στον δρόμο αποδεικνύεται σκέτη φαντασίωση, αν αυτοί δεν βρίσκονται ήδη εκεί.

Θεμελιωδώς, στο κίνημα αυτό υποκρυπτόταν η αυτονόμηση της αναπαραγωγής, γενικά ως καθημερινή ζωή, ειδικά ως κριτική των θεσμικών μηχανισμών της αναπαραγωγής. Οι δύο αυτές όψεις συντίθενται στην κριτική της δημοκρατίας. Οι ταραχές στην Ελλάδα φαίνεται να είναι το πρώτο κίνημα των πρόσφατων χρόνων όπου η δημοκρατία έγινε, με κεντρικό και πραγματικό τρόπο, αντικείμενο κριτικής, τόσο ως κυβερνητική πολιτική μορφή όσο και ως τρόπος λειτουργίας του ίδιου του αγώνα. Επρόκειτο για ένα κίνημα που δεν είχε καμία πολιτική ψευδαίσθηση, εκτός ίσως από την ίδια την κριτική της δημοκρατίας.

Έχοντας κατά νου το γαλλικό κίνημα, οι συγγραφείς της προκήρυξης που κυκλοφόρησε στο Παρίσι, απόσπασμα της οποίας παραθέσαμε πιο πάνω, μπορούν σωστά να γράφουν: «Οι έλληνες εξεγερμένοι μας δείχνουν έτσι έναν δρόμο ο οποίος είχε αναζητηθεί κατά τη διάρκεια του αγώνα ενάντια στη CPE, και τις τελευταίες εβδομάδες (με τις καταλήψεις λυκείων και άλλων κτιρίων, το μπλοκάρισμα της οδικής κυκλοφορίας και ορισμένα καμένα αυτοκίνητα) προχωράνε ακόμα περισσότερο και αρνούνται τον στημένο διάλογο με το κράτος και τους λακέδες του». Αυτή η αμφισβήτηση της κυβερνητικής δημοκρατίας και της δημοκρατικής λειτουργίας μέσα στον ίδιο τον αγώνα δεν έχει να κάνει με μια καλύτερη μέθοδο αγώνα που επιτέλους βρέθηκε, αλλά με την απουσία διεκδικήσεων και αντιπροσώπων. Ως κρίση της αναπαραγωγής, είναι η ίδια η ύπαρξη μιας σχέσης με το κράτος και οποιονδήποτε θεσμικό μηχανισμό που αμφισβητείται: το κίνημα δεν παράγει ούτε διεκδικήσεις ούτε αντιπροσώπους. «Να εξαφανιστούν όσοι μιλάνε για μας: κόμματα, συνδικάτα, ειδικοί, δημοσιογράφοι, σύλλογοι», λέει η ίδια προκήρυξη.

Τον Ιούνιο του 2006, η ομάδα *Blaumachen* από τη Θεσσαλονίκη δημοσίευσε ένα κείμενο, το *Έχουμε κατάληψη, όχι δημοκρατία*, αντλώντας κριτικά συμπεράσματα από την εμπειρία του αγώνα ενάντια στη CPE όπως αυτός εξελίχθηκε στη Γαλλία και από τους φοιτητικούς αγώνες που ήταν τότε σε εξέλιξη στην Ελλάδα. Λίγους μήνες αργότερα, σε μια σύντομη αυτοπαρουσίαση της ομάδας, το περιεχόμενο εκείνου του κειμένου σχολιάστηκε ως εξής: «Το περιεχόμενό του προσδιορίστηκε με αυτόν τον τρόπο, επειδή αυτή θεωρούσαμε ως τη βασική αδυναμία του κινήματος, δηλαδή την προσκόλληση στις δημοκρατικές διαδικασίες και γενικά στη δημοκρατική ιδεολογία που συνόδευαν την απουσία κάθε κριτικής της φοιτητικής εργασίας και του διαμεσολαθητικού ρόλου των μνηντίων». Η ίδια αυτοπαρουσίαση επικαλέστηκε άλλο ένα σύγχρονο κείμενο (*Να γίνουν οι καταλήψεις οδοφράγματα στον χρόνο*) «προτείνοντας τη διεκδίκηση ενός 'κοινωνικού μισθού'». Αν και ολόκληρο το κείμενο προσδιορίζει καλά το εμ-

πόδιο που αποτελεί στον αγώνα η ίδια η δημοκρατική διαδρομή του, αυτό που δεν γίνεται κατανοητό είναι η σύνδεση μεταξύ του περιεχομένου του αγώνα, της ίδιας της ύπαρξης διεκδικήσεων (η διεκδίκηση προϋποθέτει τη δημοκρατία ως αυτοαναγνώριση της ομάδας και σχέση με τον αντίπαλο), αυτών που συμμετέχουν στον αγώνα και της δημοκρατικής μορφής. Ασκείται κριτική στη δημοκρατική διαδρομή του αγώνα απλά ως κακή μέθοδο αγώνα. Έτσι, η δημοκρατική ιδεολογία, διωγμένη από την πόρτα, επιστρέφει από το παράθυρο.

«Όταν δημιουργούνται διαδικασίες δημόσιας διαμάχης (από τη συνέλευση και το συντονιστικό μέχρι το κοινοβούλιο) το βασικό ζήτημα δεν είναι οι διαδικασίες μέσω των οποίων η βούληση όλων των συμμετεχόντων μπορεί να εκφραστεί, αλλά η σχέση ανάμεσα στη διαδικασία του διαλόγου και στη δράση, ένα ζήτημα που δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από τη φύση της ίδιας της δράσης. Δεν μας ενδιαφέρει η ύπαρξη διαδικασιών στις οποίες θα μπορεί να ακούγεται η άποψη όλων. Δεν θέλουμε να συνδιαλλαγούμε με την άποψη όλων.» («Blaumachen», ό.π.). Παρά την παρατήρηση σύμφωνα με την οποία πρόκειται για *«ένα ζήτημα που δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από τη φύση της ίδιας της δράσης»*, το ζήτημα παραμένει πάντα το πώς παίρνονται οι αποφάσεις, δηλαδή η αφετηρία είναι πάντα το άτομο και η ομάδα η οποία πρόκειται να δράσει ως άθροισμα ατόμων που έχουν αποφασίσει να δράσουν από κοινού. Όποια και να είναι η διαδικασία που χρησιμοποιείται για να παρθεί μια απόφαση, το ζήτημα εξακολουθεί πάντα να είναι το άτομο και η απόφαση. Κατά τη διάρκεια ενός αγώνα, η δημοκρατία δεν είναι μια μορφή λήψης αποφάσεων και σχέσης με τη δράση, την οποία θα μπορούσαμε να αντικαταστήσουμε με μια άλλη. Η τυπική κριτική της δημοκρατίας δεν λέει γιατί αυτή υπάρχει, για ποιο λόγο αποτελεί ένα περιεχόμενο που επιβάλλεται ως μορφή αυτού του αγώνα. Αυτή η κριτική εκθέτει σωστά το γιατί αυτή η μορφή αποτελεί εμπόδιο, αλλά δεν λέει γιατί το εμπόδιο αυτό υπάρχει και *επιλέγεται* από όσους συμμετέχουν στον αγώνα αυτό. Αν η ίδια η κριτική παραμένει δημοκρατική, αυτό συμβαίνει γιατί προτείνει μια άλλη επιλογή, έναν άλλο τρόπο να γίνονται τα πράγματα. Αλλά, στην πραγματικότητα, μέσα σε κάθε αγώνα όπου εμφανίζεται μια κριτική των δημοκρατικών διαδικασιών, αυτό που διακυβεύεται είναι η μετάβαση σε ένα άλλο περιεχόμενο αγώνα· *αντικείμενο κριτικής δεν είναι τότε η προηγούμενη διαδικασία αλλά το παλιό περιεχόμενο του αγώνα*. Αυτή ακριβώς η μετάβαση διαφεύγει από την κριτική των δημοκρατικών διαδικασιών στον τρόπο με τον οποίο κατανοεί τον εξελισσόμενο αγώνα αλλά και τον εαυτό της.

Κατά τη διάρκεια των πρόσφατων ταραχών στην Ελλάδα, φαίνεται ότι το κίνημα ξεκίνησε αυθόρμητα και δομήθηκε μέσα στη δράση, με άμεσο τρόπο, πέρα από τις δημοκρατικές διαδικασίες, οι οποίες θεωρήθηκαν εμπόδια τόσο μέσα στον ίδιο τον αγώνα όσο και ως μορφή διακυβέρνησης (η δημοκρατία θεωρήθηκε άμεσα ως η τρέχουσα μορφή του κράτους και της αστυνομίας του που είναι μισητά, τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο). Σίγουρα, τέθηκε ζήτημα *«άμεσης δημοκρατίας»* και μιας καλύτερης διαδικασίας συζήτησης κατά τη διάρκεια των συνελεύσεων (*«περισσότερα άτομα πρέπει να μιλάνε»*, *«όλοι έχουν το δικαίωμα να μιλήσουν»*, *«δεν θέλουμε να μιλάνε οι 'ειδικοί' στη θέση μας»*, *«είμαστε όλοι ίσοι»*). Αλλά ένα κίνημα που δεν διατυπώνει καμία διεκδίκηση απέναντι στο κράτος δίνει στον αγώνα του ένα περιεχόμενο που δεν απαιτεί καμία μορφή αντιπροσώπευσης· το κίνημα δεν υπάρχει παρά μόνο για τον εαυτό του, μέσα στις συγκρούσεις του και τις αντιφάσεις του. Οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων είναι συγκρουσιακές αλλά δεν είναι *δημοκρατικές*, με την έννοια ότι αυτές οι αποφάσεις δεν προϋποθέτουν ούτε πλειοψηφίες, ούτε μειοψηφίες, ούτε σχηματισμό ορ-

γάνων αντιπροσώπευσης, ούτε γενική υποχρέωση εφαρμογής των αποφάσεων. Στην πραγματικότητα, δεν πρόκειται για διαδικασίες λήψης αποφάσεων, αλλά για αντιπαραθέσεις και ανταλλαγές που εντάσσονται στη δράση.

Χρειάζεται να παραθέσουμε επί μακρόν τη *Δεύτερη ανακοίνωση της κατάληψης της ΑΣΟΕΕ* για να γίνει αντιληπτή η τεράστια ριζοσπαστική θεωρητική και πρακτική πρόοδος που επιτέλεσαν οι ταραχές αυτές με την απλή και άμεση κριτική που άσκησαν στη δημοκρατία: «Κι από την άλλη, μια δημοκρατία αποσαθρωμένη, σε οικονομική κρίση, κοινωνικά απονομιμοποιημένη από μικρά και μεγάλα 'σκάνδαλα', με στρατιές φτωχών και αποκλεισμένων να προσπαθεί να αντλήσει την κοινωνική συναίνεση για την πάταξη των ταραχών... Θεατρικές παραστάσεις ευαισθησίας μπροστά στις κάμερες από τον πρωθυπουργό, υπουργούς, βουλευτές, δημοσιογράφους και άλλα παράσιτα, με ταυτόχρονες επικλήσεις για την αναγκαιότητα κοινωνικής ειρήνευσης και συμπόρευσης κράτους-κοινωνίας κάτω από την υπόσχεση της 'εμβάθυνσης' των δημοκρατικών θεσμών. Ωστόσο, ο περίφημος καταστατικός μύθος της δημοκρατίας, το 'κοινωνικό συμβόλαιο', γίνεται στάχτη στους δρόμους της διάχυτης κοινωνικής ανταρσίας των ημερών. Γι' αυτό και το καθεστώς επιχειρεί με όλες του τις δυνάμεις να ανασυνταχθεί. Γι' αυτό γίνονται διαρκώς κυβερνητικές και παρακυβερνητικές συσκέψεις και ανακοινώσεις. Γι' αυτό τα ΜΜΕ σε εντεταλμένη υπηρεσία ανέλαβαν το γνώριμο ρόλο τους, αυτόν του οργανωμένου ψεύδους και της πρόκλησης φοβικών συνδρόμων (...) Γι' αυτό τα σχολεία με ανακοίνωση του υπουργείου θα παραμείνουν σήμερα κλειστά, σε μια προσπάθεια να αποτραπούν οι συγκεντρώσεις μαθητών. Γι' αυτό η ΓΣΕΕ μετέτρεψε την αυριανή απεργιακή διαδήλωση σε απλή συγκέντρωση στο Σύνταγμα. Γι' αυτό οι αριστεροί στυλοβάτες του συστήματος ενώ 'κατανοούν' το δίκαιο της κοινωνικής οργής καταδικάζουν τις 'ακρότητες' και θέτοντας ζήτημα πτώσης της κυβέρνησης μετατρέπουν την ανταρσία σε απλή διαμαρτυρία κατά της κυβερνητικής πολιτικής». Αυτό που λέει το κείμενο που παραθέσαμε είναι ότι απλούστατα, «από την άλλη», εκείνο που ορθώνεται, ή μάλλον που καταρρέει με την «αθέτηση του συμβολαίου», είναι η δημοκρατία.

Αλλά, μια τέτοια κριτική δεν σημαίνει ότι η δημοκρατία δεν επέστρεψε μέσα στο κίνημα με τη μορφή της κριτικής της. Αυτή η επιστροφή της δημοκρατίας με τη μορφή της κριτικής της είναι ο αγώνας ενάντια στον εξαναγκασμό, η διατήρηση της κανονικότητας της καθημερινής ζωής και το ότι οι ταραχές συνιστούσαν αγώνα ενάντια στην αναπαραγωγή ως διαχωρισμένη μορφή.

Οι ταραχές στην Ελλάδα αποτέλεσαν, έμπρακτα, μια ορισμένη αντίληψη της αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων και της ιδεολογίας. Ελλείψει της δυνατότητας να επιτεθεί πρακτικά στη ρίζα της αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, δηλαδή στην παραγωγή αξίας και υπεραξίας, το κίνημα εξίσωσε την παραγωγή και την κυκλοφορία της αξίας (ακόμα κι αν τα μπλοκαρίσματα της κυκλοφορίας μοιάζει να παρέμειναν συμβολικά) και ανήγαγε, μέσα στην πρακτική του, την επίθεση στην αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων σε επίθεση ενάντια στην κανονικότητα της εμπορευματικής καθημερινής ζωής. Αν μπορούμε να μιλάμε για δημοκρατισμό της κριτικής της δημοκρατίας, είναι επειδή εκείνο στο οποίο ασκείται κριτική, οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις, ανάγεται στην περίπτωση αυτή σε ό,τι έχει ενσταλαχτεί στο άτομο από το σχολείο, τα μήντια, τους καθεστωτικούς διανοούμενους, την κοινωνική εμπειρία. Η ιδεολογία θεωρείται σωστά ως πρακτική δύναμη την οποία φέρουν οι κάθε είδους θεσμοί και συμπεριφορές, αλλά η αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων την

οποία καθιστά δυνατή ανάγεται σε μια μηχανική εσωτερίκευσης/ενστάλαξης, κι αυτή πιστεύεται ότι προσδίδει στην ιδεολογία την πρακτική της δύναμη. Ο μηχανισμός της εσωτερίκευσης των κυρίαρχων νορμών, που καθορίζουν και υπαγορεύουν τις πράξεις των ατόμων, πιστεύεται ότι δίνει στην ιδεολογία την υλική της δύναμη διαιωνίζοντας τις κοινωνικές σχέσεις: «Σκάσε και κατανάλωνε»· «Δούλευε, ψήφιζε και σκάσε»· «Η συνείδηση γεννιέται στα οδοφράγματα. Ξύπνα» (όπως έλεγαν ορισμένα πανό κατά τη διάρκεια της διαδήλωσης στο εμπορικό κέντρο *The Mall* στην Αθήνα).

Με αυτό το τίμημα – και είναι το τίμημα που οι ταραχές στην Ελλάδα πλήρωσαν ώστε τα όριά τους να γίνουν η δυναμική τους, το τίμημα αυτής της ιδεολογικής αναγωγής της αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων – η απουσία αντίκτυπου και δράσεων στη σφαίρα της παραγωγής (πράγμα εμφανές καθ' όλη τη διάρκεια του κινήματος) έγινε καθολική επίθεση στην αναπαραγωγή αυτών των σχέσεων. Το πρόβλημα είναι ότι η αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων, συμπεριλαμβανομένων των σχέσεων παραγωγής, τίθεται ως εξαρτώμενη καθοριστικά από την υποταγή των ατόμων σε νόρμες συμπεριφοράς των οποίων η κατανάλωση και η εργασία αποτελούν τα υποδείγματα, με τον ίδιο τρόπο που η παραγωγή αξίας εμφανίζεται να εξαρτάται καθοριστικά από την κυκλοφορία της. Στην πραγματικότητα αναγνωρίζεται ότι κάθε κοινωνία αναπαράγεται ως παραγωγή, αλλά αυτή η παραγωγή προϋποθέτει την αποδοχή της αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων που ενσταλάζονται στα άτομα, οι οποίες έτσι αποκτούν ρόλο συνδετικού υλικού της κοινωνικής δομής. Η αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων συνίσταται τότε στο ότι, για τα άτομα, οι ιδέες αποτελούν υλικές ενέργειες οι οποίες εντάσσονται σε πρακτικές, υπόκεινται σε τελετουργικούς κανόνες, ορίζονται από τους ιδεολογικούς μηχανισμούς και τους θεσμούς από τους οποίους προέρχονται οι ιδέες αυτών των ατόμων. Η καθολική επίθεση στην καπιταλιστική κοινωνία γίνεται επίθεση στις συμπεριφορές και τους φόβους που εγκλωβίζουν το άτομο σε έναν ιδεολογικό χαλκά υπαγορεύοντάς του υποσυνείδητα τη διαγωγή και τους στόχους του, φυσικά σε κατεύθυνση ευνοϊκή για την αναπαραγωγή του υπάρχοντος συστήματος. Καθεμιά από αυτές τις συμπεριφορές, καθένας από αυτούς τους θεσμούς, γίνεται τότε *πεδίο πολιτικών αγώνων*.

Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, η οικονομική αναπαραγωγή, επικεντρωμένη στην παραγωγή/αναπαραγωγή του κεφαλαίου, χρειάζεται να συμπληρώνεται από την αναπαραγωγή των σχέσεων παραγωγής ως σχέσεων κυριαρχίας, και εξυπακούεται ότι αυτή η αναπαραγωγή χρειάζεται να προκύπτει από την αφομοίωση/εσωτερίκευση των αξιών και των νορμών της παρούσας κοινωνίας ή, όταν όλα αυτά διαρρηγνύονται, από τη βίαιη και απερίφραστη καταστολή. Η στρατηγική επιδίωξη συνίσταται τότε στη διάλυση αυτής της ενστάλαξης και αυτών των συνηθειών που αποτελούν το συνδετικό υλικό της κοινωνίας, εκείνου χάρη στο οποίο οι άνθρωποι μπορούν να συμβιώνουν κάτω από την κυριαρχία των καπιταλιστών και των κυρίων αυτού του κόσμου.

Η διάλυση αυτής της ενστάλαξης ήταν ο ίδιος ο αγώνας και το περιεχόμενό του, αλλά αυτό δεν αποτέλεσε μια μιλιτάντική δραστηριότητα που θα παρείχε στον λαό τη συνείδηση της αλλοτρίωσής του. Οι εξεγερμένοι δρούσαν ξεκινώντας από τη δική τους κατάσταση και ενάντια σε αυτή. Ενώ μπορούμε να μιλάμε για αγώνα ενάντια στις κοινωνικές σχέσεις θεωρούμενες ως ενστάλαξη και ιδεολογία από τις οποίες θα εξαρτιόταν η γενική αναπαραγωγή της κοινωνίας, δεν υπάρχει ωστόσο καμία σχέση «διαφώτισης» ή «αποτοξίνωσης» προς έναν πληθυσμό που προορίζεται να αφυπνιστεί από μια πεφωτισμένη πρωτοπορία. Το κίνημα ήταν

βαθιά αντικαπιταλιστικό και σίγουρο για τον εαυτό του, γι' αυτό συνδέθηκε με ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού *χωρίς προπαγάνδα*. Ήταν ένα κίνημα που ανταποκρινόταν κατάλληλα σε μια κρίση της σχέσης κεφαλαίου και προλεταριάτου, εντός της οποίας η πρωτοβουλία ανήκε μέχρι τότε στον πόλο της αντίφασης ο οποίος υπάγει τον άλλο ως οικονομία και ως αναγκαιότητα. Επρόκειτο για μετατροπή της κρίσης του κεφαλαίου σε ταξική πάλη, για αποαντικειμενοποίηση.

Αλλά ήταν μια αποαντικειμενοποίηση που παρέκαμπτε την αντικειμενικότητα της οικονομίας. Όπως είπαμε στην εισαγωγή, «καθώς γίνεται προβληματική, δηλαδή καθώς *βρίσκεται σε κρίση ως αναπαραγωγή*, η αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου προσδιορίζει, σε έναν πρώτο χρόνο, ως χώρο της κρίσης της τους τομείς της κοινωνίας όπου η αναπαραγωγή παίρνει μια *ειδικευμένη* μορφή σε σχέση με την ίδια την κοινωνία»· και προσθέτουμε: προσδιορίζει ως πρωταγωνιστές αυτής της κρίσης εκείνο το κομμάτι του προλεταριάτου για το οποίο οι ανεξέλεγκτες διακυμάνσεις της αναπαραγωγής αποτελούν τον ίδιο του τον ορισμό. Αυτή η κρίση της αναπαραγωγής πλήττει πρώτα απ' όλα τους «νεοεισερχόμενους» και κατασκευάζει την κοινωνική κατηγορία της νεολαίας· επικεντρώνεται στους εξειδικευμένους χώρους της αναπαραγωγής καθορίζοντας ως κύριο πρωταγωνιστή της την επισφαλειοποιημένη νεολαία (τη γενιά των 600 ευρώ). Αυτό το κομμάτι δεν χρειάστηκε καμία προπαγάνδα για να αγγίξει την υπόλοιπη τάξη, αλλά η αναπαραγωγή εμφανιζόταν στα μάτια του ως *ιδιαίτερη δραστηριότητα και ιδιαίτερη κατάσταση*.

Από αυτό προκύπτει ότι κάθε συμπεριφορά ή θεσμός γίνεται ο τόπος και το στοίχημα ενός ιδιαίτερου αγώνα ενάντια στην κυριαρχία του κεφαλαίου (έστω κι αν οι αγώνες αυτοί είναι προορισμένοι να ενοποιηθούν)· οι αγώνες στοχεύουν το σύστημα κυριαρχίας που είναι υπεύθυνο για τη διατήρηση του υποκειμένου σε υποταγή (συνήθως η φυλακή γίνεται ο παραδειγματικός στόχος εναντίον του οποίου στρέφεται αυτή η ιδεολογική αντίληψη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής). Αλλά ούτε το σχολείο, ούτε η οικογένεια, ούτε η κατανάλωση, ούτε η πολιτική, ούτε η φυλακή παράγουν τις τάξεις· δεν βρίσκεται εκεί η μήτρα της κοινωνικής διαίρεσης, αντίθετα απ' ό,τι υποθέτει, στην εσωτερική λογική της, η έννοια της κυριαρχίας και η ενδεχομένως εντελώς πραγματική επίθεση στην κυριαρχία. Ο αγώνας ενάντια στην κυριαρχία εκκινεί από την ίδια λάθος ερώτηση που αποτελεί το θεμέλιο της δημοκρατικής ιδεολογίας: με ποιο τρόπο τα άτομα σχηματίζουν την κοινωνία, ποιο είναι το συνδετικό υλικό που τα κρατάει μαζί, τα μεν σε θέση κυριαρχίας, τα δε σε θέση υποταγής; Η κοινωνία γίνεται περιβάλλον του ατόμου. Η αφετηρία είναι η μορφή «άτομο», διακριτή (αντιτιθέμενη ή ενσωματωμένη) από την «Κοινωνία» ως σύνολο των σχέσεων που του διαφεύγουν και εμφανίζονται μπροστά του ως ξένες, ως περιβάλλον, ως αντικειμενική δομή, ως εξωτερικός καταναγκασμός με τον οποίο το άτομο πρέπει να συμβιβαστεί. Η ιδεολογία της δημοκρατίας θεμελιώνεται πάνω στο ερώτημα «*πώς τα άτομα φτιάχνουν την κοινωνία;*»· η αντίστροφη πρόταση «*πώς τα άτομα αρνούνται την κοινωνία;*» παραμένει τότε δημοκρατική κριτική της δημοκρατίας. *Τη θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου, που προκύπτει από τη διάδοση της εμπορευματικής ανταλλαγής, τη διαδέχεται η κριτική της καθημερινής ζωής και της κανονικότητας ως κριτική της εσωτερίκευσης του φετιχισμού του κεφαλαίου.*

Από όποια σκοπιά και αν τις εξετάσουμε, μέσα στην ίδια τη δύναμή τους, αυτές οι ταραχές συνεχώς προσδιόριζαν μια νεκρή γωνία: την οπτική γωνία της εργατικής τάξης, της σφαίρας της παραγωγής.

3) Δυναμική και όρια των ταραχών στην Ελλάδα

Στις μέρες μας, η επανάσταση εξαρτάται από την υπέρβαση μιας καταστατικής αντίφασης της ταξικής πάλης: για το προλεταριάτο, το να είναι τάξη αποτελεί το εμπόδιο το οποίο ο αγώνας του ως τάξης πρέπει να ξεπεράσει/καταργήσει. Οι ταραχές στην Ελλάδα ανέδειξαν αυτό το εμπόδιο, σχηματοποίησαν την αντίφαση και έμειναν εκεί. Αυτό ήταν το όριό τους, αλλά τώρα η αντίφαση τίθεται πλέον με πρακτικούς όρους σε αυτόν τον κύκλο αγώνων εντός του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού και της κρίσης του.

Οι ταραχές, με τους στόχους που έπληξαν, τους τρόπους δράσης τους, τον τύπο οργάνωσής τους, την επίθεση στην καπιταλιστική κοινωνία ως αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων, την έμπρακτη ανάδειξη του εξαναγκασμού ως στιγμής της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου, είχαν ως κύριο περιεχόμενο τον αγώνα του προλεταριάτου ενάντια στην ίδια του την ύπαρξη ως τάξης. Αυτός ο θεμελιώδης χαρακτήρας των τωρινών αγώνων δεν αυτονομήθηκε όπως στο «κίνημα της άμεσης δράσης» στις αρχές της δεκαετίας του 2000· το γεγονός του να είσαι προλετάριος δεν έγινε κάτι που πρέπει να ξεπεραστεί ως προαπαιτούμενο της αντίθεσης και του αγώνα ενάντια στο κεφάλαιο. Το κίνημα των ταραχών στην Ελλάδα δεν αρκέστηκε αυτάρεσκα στον εαυτό του· αντίθετα από το κίνημα της άμεσης δράσης, δεν δομήθηκε ως αυτοαναφορικό. Το κίνημα πάντα θέλησε να είναι και πραγματικά ήταν ένα κίνημα της προλεταριακής τάξης. Αλλά προσέκρουσε σε αυτήν ακριβώς τη θέληση και αυτή την πραγματική ύπαρξη της δράσης του ως τάξης, εκεί συνάντησε το εσωτερικό του όριο. Από τη μια, η αμφισβήτηση από το προλεταριάτο της ίδιας του της ύπαρξης ως τάξης παρέμεινε μειοψηφική επειδή περιορίστηκε σε ένα κομμάτι της εργατικής δύναμης (φοιτητές, επισφαλείς, μετανάστες), ακόμα κι αν αυτή η μειοψηφία ήταν παρούσα παντού· η γενικότητα της κατάστασης αυτού του κομματιού παρέμεινε ιδιομορφία του και η αμφισβήτηση της αναπαραγωγής παρέμεινε διαχωρισμένη από την παραγωγή, εγκλωβισμένη μέσα στον εξαναγκασμό ως στιγμή της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου. Από την άλλη, η ύπαρξη του κινήματος ως ταξική δραστηριότητα διαιρέθηκε μεταξύ αυτής της αμφισβήτησης και ενός «καλέσματος» να ενωθεί μαζί του η εργατική τάξη εκδηλώνοντας την αυτονομία της και την αυτοοργάνωσή της, κάτι που βρισκόταν σε εμφανή αντίφαση με εκείνο που διακυβευόταν τότε: την αμφισβήτηση από το προλεταριάτο της ίδιας του της ύπαρξης ως τάξης.

Μέσα σε αυτή την τελευταία πτυχή των ταραχών κρίθηκαν σε μεγάλο βαθμό η δυναμική και τα όρια του κινήματος. Από τη μια, η δράση της τάξης ως τάξης που ήταν αυτές οι ταραχές, εξαιτίας των ίδιων των πρωταγωνιστών τους, παρήγε το ταξικό ανήκειν ως εξωτερικό καταναγκασμό· από την άλλη, η δράση αυτή δεν μπορούσε να παραμείνει ταξική δράση (αποφεύγοντας να αυτονομηθεί σε τρόπο ζωής η από μέρους της άρνηση της προλεταριακής συνθήκης), στο πλαίσιο του μειοψηφικού διαχωρισμού της (είδαμε ότι δεν πρόκειται μόνο για ζήτημα αριθμών), παρά μόνο αναφερόμενη σε μια εργατική τάξη που σε μεγάλο βαθμό μυθοποιήθηκε ως αυτονομία και αυτοοργάνωση. Αυτό έφτασε να πάρει την παράδοση και καρικατουρίστικη μορφή ενός κειμένου που κυκλοφόρησε πολύ στο Ιντερνέτ μιας και ο τίτλος που του δόθηκε ήταν πιασάρικος: *Ανοιχτή επιστολή των εργαζομένων της Αθήνας στους φοιτητές*

της¹⁹. Στο γράμμα αυτό μπορούμε να διαβάσουμε την παρακάτω φράση που είναι γεμάτη στόμφο αλλά κενή νοήματος: «Μη μέινετε μόνοι και μόνες σας. Φωνάξτε μας (...) μη φοβηθείτε να μας καλέσετε να αλλάξουμε τη ζωή μας όλοι μαζί».

Αυτή η σύνδεση, κατά τα λεγόμενα ενός έλληνα αναρχοσυνδικαλιστή, αναζητήθηκε κυρίως από τους καταληψίες της ΑΣΟΕΕ, οι οποίοι θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν αναρχικοί της ταξικής πάλης (σε σχέση με τους καταληψίες του Πολυτεχνείου που ήταν «καθαροί» αναρχικοί, σύμφωνα με το ίδιο κείμενο που δημοσιεύτηκε στο σάιτ της CNT-AIT της Καέν). Οι «επιτροπές εργατών» που οργανώθηκαν στην ΑΣΟΕΕ και τις οποίες αναφέρει το ίδιο κείμενο ποτέ δεν υπήρξαν, και πόσο μάλλον οι «επιτροπές» συγκεκριμένων κλάδων· η όλη υπόθεση περιορίστηκε σε παρεμβάσεις σε εργασιακούς χώρους χωρίς μεγάλη αποτελεσματικότητα. Ακόμα κι αν η εργατική τάξη δεν κινητοποιήθηκε μαζικά κατά τη διάρκεια αυτών των ημερών, το έργο της σύνδεσης και συνένωσης δεν ήταν καθαρά μιλιτάντικο ζήτημα, ούτε η γενική συμπάθεια που συνάντησε το κίνημα στη μάζα των εργατών ήταν απλή συμπόνια. Τη Δευτέρα 8 Δεκέμβρη (δυο μέρες μετά τη δολοφονία του Αλέξη), κατά τη διάρκεια μιας διαδήλωσης στην οποία εκτιμάται ότι συμμετείχαν 20.000 άτομα, ένας αριθμός από αυτούς, ίσως πάνω από 1.500, προχωρούσαν «μέσα κι έξω» από τη διαδήλωση κάνοντας επιθέσεις στις τράπεζες και καταστρέφοντας πολυτελή καταστήματα στο κέντρο της πόλης, και υπήρξαν πολλές λεηλασίες καταστημάτων στην αρχή της οδού Πειραιώς· όλοι περπατούσαν αργά και κανένας δεν προσπάθησε πραγματικά να εμποδίσει ούτε τις επιθέσεις ούτε τις λεηλασίες²⁰. Επίσης, την Πέμπτη 18 Δεκέμβρη, κατά τη διάρκεια μιας άλλης από τις σπάνιες διαδηλώσεις που ήταν κάπως μαζικές, η κεφαλή της πορείας καθυστέρησε για να εμποδίσει την περικύκλωση του μπλοκ των αναρχικών από τους μπάτσους. Η σύνδεση υπήρχε αντικειμενικά. Για τον οποιονδήποτε εργαζόμενο είναι προφανές ότι η κρατική καταστολή είναι αξεδιάλυτα συνυφασμένη με την οικονομική εκμετάλλευση, τη φτώχεια, τις απολύσεις. Σε μια Ευρώπη όπου απαιτείται από τους εργαζόμενους να εργάζονται 70 ώρες την εβδομάδα, η καταστολή γίνεται το τελευταίο «επιχείρημα» της καπιταλιστικής τάξης και των κρατών.

Παρά το γεγονός αυτό, κατά τη διάρκεια όλης αυτής της περιόδου, κανένα κύμα απεργιών δεν εμφανίστηκε, ούτε καν τοπική απεργία μιας κάποιας έκτασης, ενώ κατά τη διάρκεια κυρίως των πρώτων ημερών που ακολούθησαν τον φόνο του Αλέξη οι αυθόρμητες και βίαιες διαδηλώσεις πολλαπλασιάζονταν. Ακόμα και οι εκπαιδευτικοί έκαναν μόνο μια 24ωρη απεργία στις 9 Δεκεμβρίου, την προηγούμενη της γενικής απεργίας που είχε προγραμματιστεί από τη ΓΣΕΕ πολύ πριν τα γεγονότα. Κατά τη διάρκεια της γενικής απεργίας της 10ης Δεκεμβρίου «ενάντια στον κρατικό προϋπολογισμό του 2009», η προβλεπόμενη διαδήλωση αντικαταστάθηκε από τα συνδικάτα με μια απλή συγκέντρωση στην πλατεία Συντάγματος, η οποία δεν μάζεψε παρά μόνο 7.000 άτομα και κατά την οποία έλαβαν χώρα μερικές αψιμαχίες με την αστυνομία· η πλειοψηφία των διαδηλωτών δυσανασχέτησε αλλά δεν αντέδρασε. Το κυριότερο, την επόμενη μέρα καμία απεργία δεν ακολούθησε. Παρότι, την Τετάρτη 17 Δεκεμβρίου, οι εργαζόμενοι στον αρχαιολογικό χώρο της Ακρόπολης (πάντα υπό κατασκευή) υποστηρίζουν

¹⁹ Το κείμενο κυκλοφόρησε στη Γαλλία με αυτόν τον τίτλο, αλλά ο ακριβής τίτλος του είναι απλώς και μόνο *Γράμμα στους μαθητές* και γράφτηκε από έναν συμμετέχοντα στα γεγονότα με στόχο να μειωθεί η απόσταση μεταξύ εργαζομένων και μαθητών.

²⁰ Δες τη *Σύντομη παρουσίαση των πρόσφατων γεγονότων της Αθήνας μέσα από τα μάτια μερικών προλετάρων που συμμετείχαν*, ΠΤΓ και Blaumachen

το κρέμασμα από φοιτητές δυο γιγάντιων πανό πάνω στον ναό, σταματούν την ίδια μέρα την απεργία μετά την υπόσχεση για ικανοποίηση των αιτημάτων τους. Την επομένη, 18 Δεκεμβρίου, το συνδικάτο βάσης εργαζομένων οδηγών δικύκλου (το οποίο ευελπιστεί να αντιπροσωπεύσει όλους όσους χρησιμοποιούν μηχανάκι στην εργασία τους) καλεί σε 24ωρη απεργία, ενώ το συνδικάτο των υπαλλήλων βιβλίου-χάρτου καλεί σε 4ωρη στάση εργασίας (από τις 13:00 έως τις 17:00). Την Παρασκευή 19 Δεκεμβρίου, “Την ημέρα αυτή ορισμένοι σταθεροί και προσωρινοί εργαζόμενοι, φοιτητές και άνεργοι από τις καταλήψεις της ΑΣΟΕΕ και της ΓΣΕΕ οργάνωσαν παρεμβάσεις σε δύο τηλεφωνικά κέντρα: της MRB (που είναι εταιρεία δημοσκοπήσεων) και του ΟΤΕ. Η πρώτη παρέμβαση έγινε γύρω στο μεσημέρι με λίγους μόνο συμμετέχοντες, λόγω της μεγάλης απόστασης της εταιρείας από το κέντρο της πόλης. Στη δεύτερη παρέμβαση συμμετείχαν γύρω στα 60 άτομα, που μπλοκάρισαν τη δουλειά για μερικά λεπτά. Οι προσωρινοί εργαζόμενοι του τηλεφωνικού κέντρου ανταποκρίθηκαν με θετικό τρόπο στη δράση αυτή” (ΠΤΓ και Blaumachen, ό.π.). «Με θετικό τρόπο...», αλλά συνέχισαν να εργάζονται.

Στη Θεσσαλονίκη, την Τρίτη 9 Δεκεμβρίου, μέρα της κηδείας του Αλέξη, έγινε στάση εργασίας των εργαζομένων στον δημόσιο τομέα από το μεσημέρι και μετά. Πάντα στη Θεσσαλονίκη, κατά τη διάρκεια μιας διαδήλωσης²¹ που διέσχισε τις λαϊκές συνοικίες: “Πολλοί κάτοικοι χειροκροτούσαν και άλλοι ενώθηκαν με τη διαδήλωση, γεγονός που φανερώνει μια ευρύτερη συμπάθεια για την εξέγερση ακόμα και από προλετάριους που δεν συμμετείχαν στις ταραχές ή σε άλλες δράσεις.” (ΠΤΓ και Blaumachen, ό.π.). Με δυο λόγια, πολλή συμπάθεια, λιγοστές δράσεις. «Γενικά, η εξέγερση δεν έγινε ιδιαίτερα αισθητή στους χώρους εργασίας, με την έννοια ότι δεν κηρύχθηκαν απεργίες για να την υποστηρίξουν. Οι μόνες εξαιρέσεις ήταν η απεργία των εκπαιδευτικών την ημέρα της κηδείας του νεαρού Αλέξη και η μεγάλη συμμετοχή στο απεργιακό συλλαλητήριο κατά του κρατικού προϋπολογισμού στις 10 Δεκεμβρίου. Εκτός από τις περιπτώσεις αυτές, η εξέγερση δεν άγγιξε τους χώρους εργασίας». (ΠΤΓ και Blaumachen, ό.π.). Στο *Courant Alternatif* του Ιανουαρίου 2009, μπορούμε να διαβάσουμε το εξής: «Ένα κίνημα με καθολικό χαρακτήρα, αλλά ίσως όχι πραγματικά γενικευμένο. Κι αυτό προφανώς αποτελεί το κύριο όριό του. Φαίνεται να έλειψαν μερικές λαϊκές συνελεύσεις ακόμα για να εξαπλωθεί ακατάσχετα. Φαίνεται επίσης να έλειψαν οι κινητοποιήσεις κοινωνικών παραγόντων (εργαζομένων, κυρίως μισθωτών), με ανάδειξη της ιδιαίτερης τοπικής παρουσίας τους και με πλήρη ορατότητα των τόπων αυτών και των τρόπων κατάληψής τους, κάτι που είχαν προσδώσει ή θα μπορούσαν να προσδώσουν τα γενικά πολιτικά γεγονότα του ξεσηκωμού». Πέρα από τη σχετική στρυφνότητα της τελευταίας φράσης, το να χαρακτηρίζεις τους «εργαζομένους, κυρίως τους μισθωτούς» «κοινωνικούς παράγοντες» όταν μιλάς για ταξική πάλη αποτελεί το λιγότερο ευφημισμό, και το να χαρακτηρίζεις την απουσία τους ως κάτι που απλώς «έλειψε» εμπίπτει σε μια θεωρία της ταξικής πάλης που δυσκολευόμαστε να συλλάβουμε. Πέρα από αυτές τις κριτικές, είτε αφορούν τα ΠΤΓ και τους Blaumachen είτε το *Courant Alternatif*, αυτή η απουσία χτυπάει στο μάτι. Αλλά το να το σημειώνεις απλά ως έλλειψη σε σχέση με αυτό που συνέβη εκφράζει ένα σφάλμα μεθόδου και ανάλυσης. Το όριο είναι μέρος του ορισμού αυτού του οποίου αποτελεί το όριο, δεν είναι εξωτερικό από τον ορισμό.

²¹ Σημ. του μετ.: Την Παρασκευή 12 Δεκεμβρίου.

Δεν μπορούμε να κρίνουμε τη σημασία αυτού που συνέβη στην Ελλάδα, αν δεν λάβουμε υπόψη μας αυτά τα γεγονότα. Σε μια τέτοια κατάσταση, οι ευχές ενός έλληνα αναρχο-συνδικαλιστή που ελπίζει ότι *«από αυτό θα προκύψει ένα νέο κίνημα με εργατικές, συνδικαλιστικές και κοινωνικές δομές πιο δημοφιλείς, πιο οργανωμένες και πιο επικεντρωμένες στους αγώνες»* ταλαντεύονται μεταξύ εξορκισμού και αναχρονισμού.

Το κίνημα ήταν ένα κίνημα επίθεσης, αμφισβήτησης, άρνησης από τους προλετάριους της κατάστασής τους ως προλετάρων, αλλά ήταν προϊόν ενός κομματιού του προλεταριάτου (φοιτητές, επισφαλείς –συχνά τα ίδια πρόσωπα–, μετανάστες εργάτες), το οποίο, *αν και εξέφραζε τη γενική κατάσταση της εργατικής δύναμης*, παρέμεινε, καθ' όλη τη διάρκεια του κινήματος, ένα ιδιαίτερο κομμάτι. Το καθοριστικό στοιχείο ήταν ότι αυτή η άρνηση εντός της ταξικής πάλης δεν αυτονομήθηκε, θέλησε και παρέμεινε καθ' όλη τη διάρκεια του κινήματος μια εργατική εκδήλωση, παρέμεινε ταξική δράση και σχέσεις στο εσωτερικό της εργατικής τάξης. Είναι με ξεκάθαρο και *έμπρακτο* τρόπο που οι ταραχές αυτές σχηματοποίησαν το κύριο διακύβευμα της σύγχρονης ταξικής πάλης: το να δρα ως τάξη εντός της πάλης ενάντια στο κεφάλαιο εμπεριέχει για το προλεταριάτο την ίδια του την αμφισβήτηση και ανάγει τη δράση ως τάξης σε όριο του που πρέπει να ξεπεραστεί. Με αυτόν ακριβώς τον τρόπο εμφανίστηκαν τα πράγματα και εκτυλίχθηκε η δράση. Μπορούμε να βασιστούμε στην πορεία της κρίσης για να πιάσει η γενικότητα να παραμένει ιδιαιτερότητα.

Όταν η αντιφατική σχέση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου τοποθετείται στο επίπεδο της αναπαραγωγής, η αντίφαση του προλεταριάτου με το κεφάλαιο εμπεριέχει την αμφισβήτηση της κίνησης εντός της οποίας αναπαράγεται και το ίδιο ως τάξη. Αυτό είναι τώρα το περιεχόμενο και το διακύβευμα της ταξικής πάλης. Το να δρας ως τάξη σημαίνει σήμερα, από τη μια, ότι έχεις μοναδικό ορίζοντα το κεφάλαιο και τις κατηγορίες της αναπαραγωγής του, και από την άλλη, για τον ίδιο λόγο, ότι είσαι σε αντίφαση με την ίδια σου την ταξική αναπαραγωγή, ότι τη θέτεις σε αμφισβήτηση. Στον σύγχρονο κύκλο αγώνων, η αντίφαση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου τείνει προς ένα σημείο τέτοιο ώστε ο ορισμός της τάξης να γίνεται εξωτερικός καταναγκασμός, εξωτερικότητα που απλώς υπάρχει επειδή υπάρχει το κεφάλαιο. Το ταξικό ανήκειν εξωτερικεύεται ως καταναγκασμός. Εδώ εντοπίζεται η στιγμή του ποιοτικού άλματος μέσα στην ταξική πάλη, εδώ εντοπίζεται η δυνατότητα του περάσματος από την αλλαγή εντός του συστήματος στην αλλαγή του συστήματος.

Η δυναμική αυτού του κύκλου αγώνων εμφανίζεται ως *απόκλιση* στο εσωτερικό της ταξικής πάλης, δηλαδή απόκλιση στο εσωτερικό της ίδιας της δράσης του προλεταριάτου ως τάξης.

Μέσα στις ίδιες τις μορφές δράσης του, το κίνημα εξέφρασε αυτή την *απόκλιση* που αποτελεί συστατικό στοιχείο του. Έχουμε ήδη επιμείνει στην επίθεση σε όλες τις θεσμικές μορφές της γενικής αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων (κυρίως το κράτος), χωρίς αυτή η επίθεση στην *αναπαραγωγή* να περικλείει μέσα της την *παραγωγή*. Η επίθεση στην αναπαραγωγή βρίσκεται σαν σε συνθήκες έλλειψης βαρύτητας πάνω από το αόρατο φράγμα που τη χωρίζει από την παραγωγή. Πρέπει εξίσου να θεωρήσουμε τα μπλοκαρίσματα και τις καταλήψεις ως μορφές που προκύπτουν από την κατάσταση αυτή. Αφήνοντας στην άκρη, για να το εξετάσουμε χωριστά, το γεγονός ότι τα μπλοκαρίσματα μοιάζουν να μην είχαν μεγάλη αποτελεσματικότητα.

Η στρατηγική του μπλοκαρίσματος ξεκινάει από μια σωστή ιδέα: το κεφάλαιο είναι αξία εν κινήσει, δηλαδή η αξία δεν χάνεται ποτέ περνώντας από τη μορφή χρήμα στη μορφή εμπόρευμα, από την παραγωγή στην ανταλλαγή, από την ανταλλαγή στην κατανάλωση (αν πρόκειται για την παραγωγική κατανάλωση η οποία ορίζει το κεφάλαιο). Αυτή η στρατηγική θεωρεί ότι το κεφάλαιο αποτελεί μια ροή, μια παραγωγή βασισμένη στην ανταλλαγή, ότι κυκλοφορία και παραγωγή αποτελούν η καθεμιά μια στιγμή της άλλης και η μια εμπεριέχει την άλλη.

Διατυπώνοντας τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις της κεφαλαιακής σχέσης²², ο Μαρξ αναφέρει: 1) από τη μια, τη ζωντανή εργατική δύναμη· 2) από την άλλη, την αξία ή την υλοποιημένη εργασία· 3) μια σχέση ελεύθερης ανταλλαγής ως μεσολάβηση μεταξύ των δύο· 4) «*Τέλος, η πλευρά που αντιπροσωπεύει τις γενικές συνθήκες της εργασίας ως ανεξάρτητες και αυθύπαρκτες αξίες πρέπει να έχει τη μορφή-αξία και να έχει ως στόχο την αυτοαξιοποίηση του χρήματος και όχι την άμεση απόλαυση ούτε τη δημιουργία αξίας χρήσης*». Το 4ο σημείο δεν αποτελεί απλή επεξήγηση του 2ου σημείου, αλλά προκύπτει από τη διπλή σχέση της μεσολάβησης (κυκλοφορία) μεταξύ των άκρων τα οποία διαμεσολαβεί: προϋπόθεση και αποτέλεσμα. Χρειάζεται λοιπόν να διακρίνουμε δύο σημασίες της ανταλλαγής (της κυκλοφορίας): από τη μια, η ανταλλαγή ως ιδιαίτερη στιγμή της διαδικασίας αναπαραγωγής, η οποία εναλλάσσεται με τη φάση της παραγωγής· από την άλλη, η ανταλλαγή ως μορφή της διαδικασίας αναπαραγωγής, όπως για παράδειγμα σε εκφράσεις όπως «η παραγωγή που θεμελιώνεται στην ανταλλαγή». Ως στιγμές που στέκονται η μια απέναντι στην άλλη, η κυκλοφορία και η παραγωγή είναι άμεσα δοσμένες, πρέπει να διαμεσολαβηθούν. Για την απλή κυκλοφορία, αυτή η μεσολάβηση είναι η διαδικασία παραγωγής, η οποία δημιουργεί τα εμπορεύματα που θα πρέπει εκ νέου να της διοχετευθούν απ' έξω. Για το κεφάλαιο, από τη στιγμή που το θεωρούμε στη συνολική του κίνηση, η παραγωγή συμπεριλαμβάνει την κυκλοφορία όπως συμβαίνει και το αντίστροφο. «*Η κυκλοφορία δεν είναι παρά μια στιγμή της παραγωγής, επειδή μόνο μέσω αυτής το κεφάλαιο γίνεται κεφάλαιο· και, ομοίως, η παραγωγή δεν είναι παρά μια στιγμή της κυκλοφορίας, αν θεωρήσουμε την κυκλοφορία ως την ολότητα της διαδικασίας παραγωγής*» (στο ίδιο, τόμ. 2, σελ. 10-11). Κατά συνέπεια, αντίθετα από την περίπτωση της απλής κυκλοφορίας, τα στοιχεία τα οποία διαμεσολαβεί η κυκλοφορία δεν είναι πλέον εξωτερικά από αυτήν, αλλά είναι οι προϋποθέσεις της και το αποτέλεσμά της.

Το γεγονός ότι η παραγωγή και η κυκλοφορία εμπεριέχουν η μια την άλλη ως στιγμές δεν πρέπει να μας κάνει να ξεχνάμε ότι η ολότητα συντίθεται από διακριτές στιγμές, τις οποίες ο Μαρξ περιγράφει λεπτομερώς όταν ακριβώς αναφέρεται στο ότι εμπεριέχονται αμοιβαία. «*Αν θεωρήσουμε το σύνολο της κυκλοφορίας του κεφαλαίου, διακρίνουμε τέσσερις στιγμές, δεδομένου ότι οι δύο μεγάλες στιγμές της διαδικασίας παραγωγής και κυκλοφορίας χωρίζονται με τη σειρά τους στα δύο (μπορούμε να ξεκινήσουμε είτε από την κυκλοφορία είτε από την παραγωγή). (...) Αυτές οι στιγμές είναι 1^ο η διαδικασία παραγωγής με τη στενή έννοια και η διάρκειά της· 2^ο η μετατροπή του παραγόμενου προϊόντος σε χρήμα και η διάρκειά αυτής της λειτουργίας· 3^ο ο μετασχηματισμός του χρήματος σε επαρκείς ποσότητες πρώτων υλών, μέσων ή όρων εργασίας, εν συντομία, στα παραγωγικά στοιχεία του κεφαλαίου· 4^ο η αν-*

²² Grundrisse, γαλλ. έκδ.: Fondements de la critique de l'économie politique, εκδ. Anthropos, τόμ. 1, σελ. 427-428. Πρβλ. την ελληνική έκδοση των Grundrisse, εκδ. στοχαστής, τόμος Β', σελ 351-352.

ταλλαγή ενός τμήματος του κεφαλαίου με ζωντανή εργατική δύναμη· πρέπει να θεωρήσουμε αυτή τη συναλλαγή ως μια ιδιαίτερη στιγμή, μιας και η αγορά εργασίας διέπεται από νόμους διαφορετικούς από εκείνους που διέπουν, για παράδειγμα, την αγορά τροφίμων» (στο ίδιο). Η άμεση διαδικασία παραγωγής δεν εξαντλεί τον κύκλο ζωής του κεφαλαίου, πρέπει να συμπληρωθεί από τη διαδικασία της κυκλοφορίας, η οποία γίνεται διαμεσολάβηση της κοινωνικής διαδικασίας παραγωγής. Η κοινωνική διαδικασία παραγωγής διακρίνεται από την άμεση διαδικασία παραγωγής κατά το ότι η τελευταία αντιπαράτίθεται στην άμεση κυκλοφορία.

Αν επιστρέψουμε στη στρατηγική των μπλοκαρισμάτων, αντιλαμβανόμαστε ότι, αν και σωστά θεμελιωμένη στη θεωρία, οδηγείται σε κάμποση σύγχυση. Καταρχήν, σύγχυση μεταξύ κυκλοφορίας και μεταφορών: η κυκλοφορία δεν έχει το ίδιο νόημα για το κεφάλαιο και για την αστυνομία. Σύγχυση μεταξύ της κυκλοφορίας ως ιδιαίτερης στιγμής της διαδικασίας αναπαραγωγής, η οποία τότε εναλλάσσεται με τη φάση της παραγωγής, και της κυκλοφορίας ως γενικής μορφής της διαδικασίας αναπαραγωγής. Ασφαλώς τα εμπορεύματα και η εργατική δύναμη χρειάζεται να μετακινούνται υλικά από το ένα σημείο στο άλλο (η ανταλλαγή, με την αυστηρά οικονομική έννοια, εντός του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, παραμένει ξένη προς αυτό το ζήτημα) και αυτό είναι εκ των ων ουκ άνευ για την αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Στην πραγματικότητα, η στρατηγική του μπλοκαρίσματος βρίσκει μια θεωρητική βάση στη θεωρία του κεφαλαίου ως κυκλοφορίας, η οποία δεν αντιστοιχεί στην πραγματική πρακτική των μπλοκαρισμάτων. Αυτό δεν είναι πολύ ενοχλητικό όταν μιλάμε για δράση, γίνεται όμως ενοχλητικό όταν πάνω σε αυτή τη σύγχυση φυτρώνουν θεωρίες για τον ορισμό της παραγωγικής εργασίας και της αξίας. Το μπλοκάρισμα της κυκλοφορίας (με την αστυνομική έννοια) μπλοκάρει την παραγωγή αξίας επειδή είναι αδύνατον να μην έχει επιπτώσεις πάνω της, όχι επειδή αποτελεί η ίδια μπλοκάρισμα της παραγωγής αξίας. Θα ήταν μάλιστα πιο ακριβές να ειπωθεί ότι δεν πρόκειται για μπλοκάρισμα της κυκλοφορίας αλλά της παραγωγής, με την έννοια ότι οι μεταφορές αποτελούν προέκταση της άμεσης διαδικασίας παραγωγής. Η λεγόμενη στρατηγική του «μπλοκαρίσματος της κυκλοφορίας» δεν απαιτεί ούτε δικαιολογεί καμία προσαρμογή της θεωρίας.

Για να επιστρέψουμε στην Ελλάδα (μεταξύ άλλων επειδή η στρατηγική του μπλοκαρίσματος χαρακτηρίζει αυξανόμενο αριθμό αγώνων), το μπλοκάρισμα αναγνωρίστηκε από τους δράστες του ως η μορφή αγώνα αυτών που δεν έχουν άμεσο έρεισμα στην παραγωγή. Δεν πρόκειται, εντούτοις, για λύση ανάγκης, στο μέτρο που το μπλοκάρισμα μπορεί να έχει τρομερή αποτελεσματικότητα. Αλλά στην περίπτωση της Ελλάδας εγγράφεται, ως μορφή αγώνα, στον διαχωρισμό μεταξύ, από τη μια, της επίθεσης στην αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων και, από την άλλη, της παραγωγής – έναν διαχωρισμό που καθόρισε αυτές τις ταραχές. Εδώ, η αναπαραγωγή είναι η κίνηση των εισροών (inputs) της διαδικασίας παραγωγής, προϋπόθεση της συνέχισής της.

Όσο για τις καταλήψεις δημόσιων κτιρίων, μια νέα μορφή αγώνα που προέκυψε από τις ταραχές, εγγράφονται στο γενικό κίνημα επίθεσης σε όλες τις θεσμικές μορφές της αναπαραγωγής.

Όταν μιλάμε για διαχωρισμό μεταξύ αναπαραγωγής και παραγωγής, μεταξύ παραγωγής και κυκλοφορίας, μήπως αυτό σημαίνει ότι οι έλληνες εξεγερμένοι δεν ήταν παραγωγικοί εργαζόμενοι ή, ακόμα χειρότερα, ότι δεν ήταν προλετάριοι (έστω περιθωριακοί ή περιφερεια-

κοί προλετάριοι); Αν θέλουμε να μπούμε σε μια τέτοια συλλογιστική, τότε πολλοί από τους εξεγερμένους ήταν παραγωγικοί εργαζόμενοι με την πιο αυστηρή έννοια του όρου: ανταλλάσσουν την εργατική τους δύναμη με κεφάλαιο που λειτουργεί στον τομέα της παραγωγής. Εκτός από αυτό, όμως, ένας αυστηρός ορισμός της παραγωγικής εργασίας δεν σημαίνει ότι μόνο οι παραγωγικοί εργάτες είναι προλετάριοι. Ο μη παραγωγικός εργάτης πουλάει την εργατική του δύναμη και γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης με τον ίδιο τρόπο από τον καπιταλιστή του, για τον οποίο ο βαθμός εκμετάλλευσης θα καθορίσει το τμήμα της υπεραξίας που θα μπορέσει να ιδιοποιηθεί ως κέρδος. Είναι από τον αυστηρό ορισμό της παραγωγικής εργασίας που μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το προλεταριάτο δεν περιορίζεται στους παραγωγικούς εργάτες. Πράγματι, πρώτον, είναι στην ίδια τη φύση της υπεραξίας να υφίσταται ως κέρδος, μεταξύ άλλων και για τα ίδια τα παραγωγικά κεφάλαια· δεύτερον, για τον ίδιο αυτό λόγο, είναι ολόκληρη η καπιταλιστική τάξη που εκμεταλλεύεται ολόκληρη την εργατική τάξη, με τον ίδιο τρόπο που ο προλετάριος ανήκει στην καπιταλιστική τάξη πριν πουλήσει τον εαυτό του στο τάδε ή το δείνα αφεντικό. Εντούτοις, η συνολική κοινωνική εργασία την οποία το κεφάλαιο δημιουργεί καθώς την ιδιοποιείται (η κοινωνική εργασία δεν προϋπάρχει μέσα στον προλετάριο ούτε στο σύνολο της τάξης πριν από την ιδιοποίησή της) δεν αποτελεί μια ομοιογενή μάζα χωρίς διακρίσεις, διαμεσολαβήσεις και ιεραρχία, δεν αποτελεί μια ολότητα που κάθε μέρος της εμπεριέχει όλους τους καθορισμούς του συνόλου. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ένα κεντρικό ζήτημα: ενώ κάθε προλετάριος έχει αυστηρά ταυτόσημη σχέση με το κάθε ιδιαίτερο κεφάλαιο, η σχέση του με το κοινωνικό κεφάλαιο διαφέρει ανάλογα με το αν ο ίδιος είναι ή όχι παραγωγικός εργάτης (δεν πρόκειται για ζήτημα συνείδησης αλλά για μια αντικειμενική κατάσταση). Αν, στο κέντρο της πάλης των τάξεων, δεν υπήρχε η αντίφαση την οποία αντιπροσωπεύει η παραγωγική εργασία, για τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και για το προλεταριάτο, δεν θα μπορούσαμε να μιλάμε για επανάσταση (η επανάσταση θα ήταν κάτι εξωγενές σε σχέση με τον τρόπο παραγωγής, στην καλύτερη περίπτωση μια ουτοπία, στη χειρότερη τίποτα).

Η αντίφαση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου είναι ο ίδιος ο τρόπος με τον οποίο η εργασία υπάρχει κοινωνικά: η αξιοποίηση. Οριζόμενο από την εκμετάλλευση, το προλεταριάτο βρίσκεται σε αντίφαση με την αναγκαία κοινωνική ύπαρξη της εργασίας του ως κεφαλαίου, δηλαδή ως αυτονομημένης αξίας που δεν παραμένει τέτοια παρά μόνο αξιοποιούμενη: *η πτώση του ποσοστού κέρδους αποτελεί αντίφαση μεταξύ των τάξεων*. Το προλεταριάτο βρίσκεται συνεχώς σε αντίφαση με τον ίδιο του τον ορισμό ως τάξης: η αναγκαιότητα της αναπαραγωγής του είναι κάτι που το βρίσκει απέναντί του να αντιπροσωπεύεται από το κεφάλαιο – από το κεφάλαιο για το οποίο το προλεταριάτο είναι συνεχώς αναγκαίο και πάντα περισσεύει. Το προλεταριάτο δεν βρίσκει ποτέ την επιβεβαίωσή του στην αναπαραγωγή της κοινωνικής σχέσης, της οποίας αποτελεί εντούτοις έναν αναγκαίο πόλο. Αυτή είναι η αντίφαση της παραγωγικής εργασίας²³.

Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι οι παραγωγικοί εργαζόμενοι είναι επαναστάτες εκ φύσεως και μονίμως. Οι τάξεις δεν είναι αθροίσματα ατόμων, το προλεταριάτο και η καπιταλιστική τάξη αποτελούν τους κοινωνικούς πόλους της αντίφασης – πτώση του ποσοστού κέρδους

²³ «Παραγωγική εργασία είναι μόνο μία συντομευμένη έκφραση για την όλη σχέση και τον τρόπο, με τον οποίο εμφανίζεται η ικανότητα εργασίας και η εργασία στο καπιταλιστικό προτσές παραγωγής» (Μαρξ, *Αποτελέσματα της άμεσης διαδικασίας παραγωγής*, εκδ. Α/συνέχεια, σελ. 134-5).

ή παραγωγική εργασία— που δομεί το σύνολο της κοινωνίας. Η ιδιαίτερη σχέση της παραγωγικής εργασίας με το κοινωνικό κεφάλαιο (ιδιαίτερη σε σχέση με κάθε άλλη εργασία που υπόκειται σε εκμετάλλευση) δεν παγιώνεται ως ουσία των παραγωγικών εργαζομένων. Εντούτοις, εντός της αντίφασης της παραγωγικής εργασίας που δομεί το σύνολο της κοινωνίας και τη διαιρεί σε πόλους αντιτιθέμενων τάξεων, οι παραγωγικοί εργαζόμενοι βρίσκονται σε μια μοναδική κατάσταση. Όταν μπλοκάρουν την παραγωγή αξίας και υπεραξίας, οι άνθρωποι που ζουν στο κέντρο της εσωτερικής σύγκρουσης του κεφαλαίου ως αντίφασης εν κινήσει δεν «μπλοκάρουν» απλώς. Μέσα στη μοναδική δράση τους, η οποία δεν αποτελεί κάτι το ιδιαίτερο αλλά απλώς την εμπλοκή τους στον αγώνα, η αντίφαση που δομεί το σύνολο της κοινωνίας ως πάλη των τάξεων επιστρέφει στον εαυτό της, στην ίδια της τη συνθήκη· με αυτόν ακριβώς τον τρόπο το ταξικό ανήκειν μπορεί να αποσυντεθεί και από εδώ εκκινεί ο αυτομετασχηματισμός του προλεταριάτου μέσα στον αγώνα του (βέβαια αυτό εξαρτάται από κάθε είδους περιστάσεις και δεν προκύπτει κάθε φορά που οι παραγωγικοί εργαζόμενοι απεργούν).

Ενώ το προλεταριάτο δεν περιορίζεται στην τάξη των εργαζομένων που παράγουν υπεραξία, εκείνο που το δομεί είναι η αντίφαση την οποία αποτελεί η παραγωγική εργασία. Η παραγωγική εργασία (που παράγει υπεραξία, δηλαδή κεφάλαιο) είναι η ζωντανή και αντικειμενική αντίφαση αυτού του τρόπου παραγωγής. Δεν πρόκειται για μια φύση που προσκολλάται στα πρόσωπα: ο ίδιος εργαζόμενος μπορεί να εκτελεί ορισμένες παραγωγικές και ορισμένες μη παραγωγικές εργασίες· ο παραγωγικός χαρακτήρας της εργασίας μπορεί να οριστεί στο επίπεδο του συλλογικού εργαζομένου· ο ίδιος (προσωρινός) εργαζόμενος μπορεί να περνάει, από τη μια εβδομάδα στην άλλη, από μια παραγωγική σε μια μη παραγωγική εργασία. Αλλά η σχέση του συνόλου του προλεταριάτου με το κεφάλαιο δομείται από την αντιφατική κατάσταση της παραγωγικής εργασίας εντός του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Το ζήτημα είναι να ξέρουμε, πάντα με βάση την ιστορία και τη συγκυρία, τον τρόπο με τον οποίο αυτή η ουσιώδης (καταστατική) αντίφαση δομεί, σε μια δεδομένη στιγμή, την ταξική πάλη, γνωρίζοντας ότι είναι στην ίδια τη φύση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής το ότι αυτή η αντίφαση δεν εμφανίζεται ξεκάθαρα, αφού η υπεραξία μετατρέπεται εξ ορισμού σε κέρδος και το κεφάλαιο είναι αξία εν κινήσει.

Αν η επανάσταση ξεκινήσει από τα εργοστάσια, δεν θα παραμείνει εκεί, θα ξεκινήσει το δικό της έργο όταν οι εργάτες θα βγαίνουν από το εργοστάσιο για να το καταργήσουν· η επανάσταση θα προσκρούσει στην αυτοοργάνωση, στην αυτονομία και σε ό,τι θα μπορεί να τη συνδέει με τη «συμβουλευτική» πρακτική. Αυτή η επανάσταση θα είναι η επανάσταση της εποχής όπου η αντίφαση μεταξύ των τάξεων τοποθετείται στο επίπεδο της αμοιβαίας συναγωγής τους και της αναπαραγωγής τους. Και «ο πιο αδύναμος κρίκος» αυτής της αντίφασης, της εκμετάλλευσης που συνδέει τις τάξεις μεταξύ τους, τοποθετείται στις στιγμές της κοινωνικής αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, εκεί όπου ακριβώς, μακράν από το να βρίσκει επιβεβαίωση, ο ορισμός του προλεταριάτου ως τάξης της παραγωγικής εργασίας εμφανίζεται πάντα (και ολοένα περισσότερο μέσα στις σύγχρονες μορφές της αναπαραγωγής) ως τυχαίος και περιστασιακός, όχι μόνο για κάθε προλετάριο ειδικά, αλλά δομικά για το σύνολο της τάξης. Αλλά αν η πάλη των τάξεων παραμείνει κίνημα στο επίπεδο της αναπαραγωγής, δεν θα έχει ενσωματώσει τον ίδιο της τον λόγο ύπαρξης, την παραγωγή. *Εδώ βρίσκεται το επανεμφανιζόμενο όριο όλων των ταραχών και των «εξεγέρσεων», αυτό που σε επίπεδο γεγονότων τις ορίζει ως «μειοψηφικές».* Η επανάσταση θα πρέπει να περικυκλώσει την παραγωγή για να την

καταργήσει ως ιδιαίτερη στιγμή των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων και, με τον τρόπο αυτό, να καταργήσει την εργασία καταργώντας τη μισθωτή εργασία. Εδώ εντοπίζεται ο καθοριστικός ρόλος της παραγωγικής εργασίας και αυτών οι οποίοι σε μια δεδομένη στιγμή είναι οι άμεσοι φορείς της αντίφασης της παραγωγικής εργασίας, επειδή τη βιώνουν στην ίδια τους την ύπαρξη για το κεφάλαιο ως ταυτόχρονα αναγκαία και περιττή. Κατέχουν *αντικειμενικά* τη δυνατότητα να μετατρέψουν αυτή την επίθεση σε αντίφαση για το ίδιο το κεφάλαιο, να αναστρέψουν ενάντια στον εαυτό της την αντίφαση που αποτελεί η εκμετάλλευση. Ο δρόμος της κατάργησης της εκμετάλλευσης περνάει από την ίδια την εκμετάλλευση· όπως το κεφάλαιο, έτσι και η επανάσταση είναι κι αυτή μια αντικειμενική διαδικασία.

Είναι εντός της διαδικασίας της επανάστασης που ο ίδιος ο ορισμός του προλεταριάτου ως τάξης των παραγωγικών εργαζομένων θα εμφανιστεί πραγματικά, έμπρακτα, ως περιορισμένος. Ο ορισμός του προλεταριάτου, όπως άλλωστε και της καπιταλιστικής τάξης, δεν συνίσταται πλέον σε μια κοινωνικοοικονομική κατηγορία, αλλά στην πόλωση, ως δραστηριότητες, των όρων της αντίφασης που είναι η εκμετάλλευση, κάτι που αποτελεί ήδη για κάθε αγώνα το κριτήριο που επιτρέπει να κρίνουμε την εμβάθυνσή του και την επικαιροποίηση των ιδιών του των αιτίων.

Στην Ελλάδα, κανένα ζήτημα δεν τέθηκε με όρους παραγωγικών ή μη παραγωγικών εργατών, με όρους περιφέρειας ή πυρήνα του προλεταριάτου. Οι εξεγερμένοι (δουλεύοντας για παράδειγμα σε ταχυφαγεία) μπορεί να ήταν παραγωγικοί εργαζόμενοι με την αυστηρή έννοια και οι δημοτικοί υπάλληλοι, που παρέμειναν λίγο ως πολύ θεατές, μη παραγωγικοί εργαζόμενοι με την αυστηρή έννοια. Ο διαχωρισμός μεταξύ αναπαραγωγής και παραγωγής που σημάδεψε το κίνημα, και προς το καλύτερο και τονίζοντας τα όριά του, προέκυψε από την ιδιαίτερη κατάσταση αυτών των εργαζομένων στο επίπεδο όχι της «παραγωγικότητας» ή της «μη παραγωγικότητάς» τους, αλλά απλά της μορφής της σύμβασης εργασίας τους ή της κατάστασής τους εντός της «έλλειψης μέλλοντος» του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Η τωρινή κρίση καινοτομεί όσον αφορά τη διαχείριση της απασχόλησης από τις επιχειρήσεις. Κατά τις προηγούμενες κρίσεις, συμπεριλαμβανομένης και αυτής του 1993, για να προσαρμοστεί η εργατική δύναμη στην πτώση της παραγωγής, οι επιχειρήσεις μείωναν αρχικά τις υπερωρίες, τερμάτιζαν στη συνέχεια τις αναπληρώσεις και τις συμβάσεις ορισμένου χρόνου, περνούσαν έπειτα στη μερική ανεργία και, τέλος, έβαζαν σε εφαρμογή προγράμματα μείωσης των θέσεων εργασίας. Στην τωρινή κρίση, οι επισφαλείς θέσεις εργασίας (συμβάσεις ορισμένου χρόνου και αναπληρώσεις) εμφανίζονται ως πολύ πιο σημαντικός «αποσβεστήρας κραδασμών», παρέχοντας μεγαλύτερη προστασία στον «σκληρό πυρήνα» της μισθωτής εργασίας²⁴. αυτό βέβαια δεν εμποδίζει τη μερική ανεργία να αναπτύσσεται. Αυτός ο τρόπος διαχείρισης είναι αποτέλεσμα της ελαστικοποίησης της αγοράς εργασίας που επιτεύχθηκε κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης του αναδιαρθρωμένου καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Ο αριθμός των επισφαλών εργαζομένων έγινε τόσο μεγάλος ώστε οι αριθμοί των ανέργων ανεβαίνουν στα ύψη.

Εντός της αντίφασης μεταξύ κεφαλαίου και προλεταριάτου, δεν υπάρχει πλέον κάτι το κοινωνιολογικά δοσμένο εκ των προτέρων, όπως ήταν ο «εργάτης-μάζα» του μεγάλου εργοσ-

²⁴ Στη Γαλλία, για παράδειγμα, ο αριθμός των υπερωριών εμφάνισε αύξηση τον Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο του 2008.

τασίου. Ο διάχυτος, κατατμημένος, αποσπασματικός, συντεχνιακός χαρακτήρας των διενέξεων συνοδεύει αναπόφευκτα μια αντίφαση μεταξύ των τάξεων η οποία τοποθετείται στο επίπεδο της αναπαραγωγής του κεφαλαίου, και αυτό δεν παρέλειψε να δομήσει τους αγώνες στην Ελλάδα.

Δεν υπάρχει κομμάτι της εργατικής τάξης που να είναι πιο κεντρικό από ένα άλλο· αυτό που μετράει είναι η δυναμική και η κρίση των τρόπων εκμετάλλευσης της συνολικής εργατικής δύναμης. Εκείνο που μπορούμε να προβλέψουμε ευλόγως είναι ότι αυτός ο τρόπος εκμετάλλευσης της συνολικής εργατικής δύναμης θα φτάσει στα όριά του, ως κρίση αυτού του κύκλου συσσώρευσης και ως επαναστατικό ξεπέρασμα αυτού του κύκλου αγώνων, ξεπέρασμα το οποίο θα έχει παραγάγει ο ίδιος. Αλλά, όσο ο αποκλεισμός θα εμφανίζεται ως αποκλεισμός, αυτό θα σημαίνει παραδόξως ότι υπάρχει αναπαραγωγή της κοινωνικής σχέσης εκμετάλλευσης. Μέχρι στιγμής, στην Ελλάδα δεν υπήρξε καμιά σημαντική απεργία, η λειτουργία του κράτους καθόλου δεν μπλοκαρίστηκε, οι καταλήψεις αφορούσαν κυρίως σχολές, ορισμένα συνοικιακά δημαρχεία, θέατρα και για μικρό χρονικό διάστημα ραδιοφωνικούς σταθμούς· ο όρος «insurrection», που χρησιμοποιήθηκε αρκετές φορές, είναι παραπλανητικός. Αν και οι ταραχές έκαναν ζημιά, τίποτα δεν μπλόκαρε τις θεμελιώδεις δραστηριότητες των ελληνικών επιχειρήσεων. Μέχρι στιγμής, τίποτα δεν επιτάσσει την επέμβαση του στρατού, που ακούστηκε ορισμένες φορές. Εντούτοις, δεν υπάρχει κανένας λογικός, θεωρητικός, ιστορικός, εμπειρικός δεσμός μεταξύ της δυναμικής ενός κινήματος και του μειοψηφικού ή πλειοψηφικού χαρακτήρα αυτών που σε μια δεδομένη στιγμή την εξέφρασαν. Απλά, ο μειοψηφικός χαρακτήρας περιλαμβάνεται στους προσδιοριστικούς παράγοντες του ορισμού αυτής της δυναμικής.

Εξαιτίας του ίδιου του περιεχομένου τους, της εξέλιξής τους και όσων συμμετείχαν σε αυτές, οι ταραχές ήταν ένας αγώνας του προλεταριάτου στην Ελλάδα, ένα ταξικό κίνημα, στο εσωτερικό του οποίου η δράση του προλεταριάτου ως τάξης διαιρέθηκε ανάμεσα, από τη μια, στην αμφισβήτηση από το προλεταριάτο της ίδιας του της ύπαρξης ως τάξης –μια αμφισβήτηση που διαμορφώθηκε έτσι γιατί διαχωρίστηκε στο επίπεδο της αναπαραγωγής– και, από την άλλη, την αναζήτηση μιας σύνδεσης με τη «μάζα», μια αναζήτηση που αποτελούσε επιβεβαίωση των ορίων του κινήματος αλλά, ως συνειδητή έκφραση της έλλειψης μιας τέτοιας σύνδεσης, εμπόδιζε την αυτονόμηση αυτής της δράσης. Αυτή ήταν η *απόκλιση* που παρήχθη εντός της ταξικής δράσης κατά τη διάρκεια αυτών των ταραχών.

Η κατάληψη της ΓΣΕΕ, την Τετάρτη 17 Δεκεμβρίου, ήταν μια αποκαλυπτική στιγμή αυτής της κατάστασης. Η πρωτοβουλία φαίνεται να προήλθε από διανεμητές φαστ-φουντ, από βιβλιοϋπαλλήλους, από μια αναρχοσυνδικαλιστική ομάδα, από ένα «συνδικάτο» των «εργαζομένων με δίκυκλο» και από μη συνδικαλισμένους (όλοι μαζί περίπου 70 άτομα). Ενώ ο γενικός γραμματέας της ΓΣΕΕ, μετά την αποτυχία της βίαιης ανακατάληψης του κτιρίου, δήλωνε ότι οι καταληψίες «δεν είναι εργαζόμενοι» γιατί «οι εργαζόμενοι είναι στη δουλειά», δύο καταληψίες, προλετάριοι του οικοδομικού κλάδου, απαντούν: «Είμαστε εργαζόμενοι, είμαστε άνεργοι (που πληρώνουμε με απολύσεις στο πετσί μας τη συμμετοχή μας στις απεργίες της ΓΣΕΕ, όταν οι ίδιοι που τις καλούν παίρνουν προαγωγές), είμαστε συμβασιούχοι από δουλειά σε δουλειά, είμαστε μαύροι τυπικά ή άτυπα σε προγράμματα stage και επιδοτούμενες θέσεις για τη μείωση της ανεργίας. Είμαστε κομμάτι αυτού του κόσμου και είμαστε εδώ. Και όποιος θέλει να καταλάβει ας καταλάβει. Είμαστε εξεγερμένοι εργαζόμενοι. Τέλος.» (κείμενο που αναδημοσιεύτηκε στο σάιτ της CNT-AIT).

Χρειάζεται επίσης να παραθέσουμε την Ανακοίνωση της γενικής συνέλευσης εξεγερμένων εργατών της Αθήνας (από το απελευθερωμένο κτίριο της ΓΣΕΕ): «Αποφασίσαμε να καταλάβουμε το κτήριο της ΓΣΕΕ (...) Να διαλύσουμε το μύθο που προωθούν τα ΜΜΕ ότι οι εργάτες ήταν και είναι απόντες από τις συγκρούσεις και ότι η οργή που εκφράζεται αυτές τις μέρες είναι υπόθεση 500 «κουκουλοφόρων», «χουλιγκάνων» και λοιπά παραμύθια (...) Να στηλιτεύσουμε και να αποκαλύψουμε το ρόλο της συνδικαλιστικής γραφειοκρατίας στην υπονόμευση της εξέγερσης και όχι μόνο. Η ΓΣΕΕ και όλος ο συνδικαλιστικός μηχανισμός, που τη στηρίζει, δεκαετίες τώρα, υπονομεύουν αγώνες, παζαρεύουν την εργατική μας δύναμη για ψίχουλα, διαιωνίζοντας το καθεστώς της εκμετάλλευσης και της μισθωτής σκλαβιάς. (...) Σαν εργαζόμενοι πρέπει να αρχίσουμε να αναλαμβάνουμε τις ευθύνες μας και να μην αναθέτουμε τις ελπίδες μας σε κανέναν πεφωτισμένο ηγέτη ή «ικανό» αντιπρόσωπο. (...) Η δημιουργία συλλογικών αντιστάσεων «από τα κάτω» είναι μονόδρομος. Να προωθήσουμε την ιδέα της αυτοοργάνωσης (...) καταργώντας τους γραφειοκράτες συνδικαλιστές.»

Σύμφωνα με το κείμενο των ΠΤΓ και των Blaumachen, από την αρχή ήταν φανερό ότι υπήρχαν δύο τάσεις στο εσωτερικό αυτής της κατάληψης: η «εργατίστικη» (χαρακτηρισμός που βρίσκεται μέσα στο κείμενο), η οποία ήθελε να χρησιμοποιήσει την κατάληψη συμβολικά για να ασκήσει κριτική στη συνδικαλιστική γραφειοκρατία και να προωθήσει την ιδέα ενός συνδικαλισμού βάσης ανεξάρτητου από πολιτικάντικες επιρροές· και η άλλη, η «προλεταριακή» (ό.π.), η οποία ήθελε να επιτεθεί σε έναν ακόμα θεσμό της καπιταλιστικής κοινωνίας, να ασκήσει κριτική στον συνδικαλισμό και να χρησιμοποιήσει τον χώρο για να δημιουργήσει μια ακόμα κοινότητα αγώνα μέσα στο πλαίσιο της γενικής αναταραχής. “Οι αριστεριστές συνδικαλιστές που συμμετείχαν στη συνέλευση δεν ήξεραν πραγματικά τι να κάνουν με όλους αυτούς τους εξεγερμένους εργαζόμενους (μεταξύ 400 και 800, σύμφωνα με πηγές μετά το τέλος της διαδήλωσης στις 18 Δεκέμβρη, σ.τ.σ), οπότε σηκώθηκαν κι έφυγαν” καταλήγει το κείμενο των ΠΤΓ (η κατάληψη σταματάει στις 21 Δεκεμβρίου μετά από «απόφαση» της επιτροπής κατάληψης). Με αυτό τον τρόπο η κατάληψη της ΓΣΕΕ αποκαλύπτει την εσωτερική διαίρεση του κινήματος, δηλαδή αυτό που ορίσαμε ως απόκλιση στο εσωτερικό της δραστηριότητας του προλεταριάτου ως τάξης – απόκλιση η οποία, στο εσωτερικό της δραστηριότητας αυτής, θέτει τον ταξικό χαρακτήρα της ως το όριό της. Η μια πλευρά αυτής της διαίρεσης συναντιέται και στη θέληση να δημιουργηθούν συντονιστικά στη Νομική όπου δέσποζαν οι αριστεριστικές ομάδες. Στο εσωτερικό της ίδιας της κατάληψης του Πολυτεχνείου, κυρίως κατά τη διάρκεια των τριών ή τεσσάρων πρώτων ημερών, δημιουργήθηκαν αντιθέσεις, μερικές φορές εκρηκτικές, μεταξύ αναρχικών και πολυάριθμων νεαρών μεταναστών προλεταρίων πάνω στο ζήτημα των λεηλασιών.

Αυτό το όριο σχηματοποιήθηκε, κατά βάση υπό μορφή μαγικής επωδού, από την «αναρχοσυνδικαλιστική» φράξια του κινήματος, η οποία θεώρησε τη ΓΣΕΕ «ένοχη για την απουσία της από το κίνημα. Αυτή η απουσία από τη μεγαλύτερη εξέγερση των τελευταίων 50 χρόνων δείχνει την κατάντια και την αποτυχία του συνδικαλισμού και του γραφειοκρατικού κράτους. (...) Αυτή η στάση (η ακύρωση της διαδήλωσης στις 10 Δεκεμβρίου, σ.τ.σ) είναι αντίθετη με τα λαϊκά και εργατικά συμφέροντα, είναι ένα βήμα προς την ταξική συνεργασία, ενάντια στην ταξική πάλη. Καταγγέλλουμε αυτή την προδοτική πολιτική της ΓΣΕΕ και επαναλαμβάνου-

με την επείγουσα ανάγκη για μια νέα συνδικαλιστική συνομοσπονδία στην Ελλάδα»²⁵. Ωραίος τρόπος να επιβεβαιώνεις «την αποτυχία του συνδικαλισμού» απευθύνοντας έκκληση για τη δημιουργία μιας νέας συνομοσπονδίας!

Ό,τι και να είναι το συνδικάτο, ο συνδικαλισμός εκφράζει τη δραστηριότητα της τάξης, κατά το ότι η δραστηριότητα αυτή συνεπάγεται *αντιθετικά* το κεφάλαιο και *προϋποθέτει* τη *σχέση της με αυτό*. Ως συνάρτηση της αμοιβαίας συνεπαγωγής των τάξεων (μιας και το προλεταριάτο όντως αποτελεί και το ίδιο μια τάξη αυτού του τρόπου παραγωγής), ο συνδικαλισμός οδηγείται αναγκαστικά στην επιδίωξη της ανανέωσης αυτής της σχέσης με βάση τις ανάγκες του κεφαλαίου· ο συνδικαλισμός αποτελεί συνάρτηση της δραστηριότητας της τάξης εντός της συνεπαγωγής της με το κεφάλαιο και δεν μπορεί, χωρίς να προδώσει, παρά να δουλεύει για την αναπαραγωγή και την εδραίωση αυτής της συνεπαγωγής. Το συνδικάτο αποτελεί λειτουργική έκφραση μιας πραγματικής κατάστασης της εργατικής τάξης.

Αλλά αυτή η φράζια δεν περιορίζεται στην *καταγγελία* του υπάρχοντος συνδικάτου αναμένοντας τη δημιουργία μιας νέας συνομοσπονδίας ή προετοιμάζοντάς την, καλεί επίσης στην αυτονομία και την αυτοοργάνωση της εργατικής τάξης. Τελικά, ο στόχος που πρέπει να επιτευχθεί ορίζεται στο κείμενο *Τίποτα δεν είναι πια το ίδιο* (βρίσκεται μεταφρασμένο στο σάιτ *Ni patrie Ni frontière*): *«Η καταστροφή των ναών του εμπορεύματος και η απαλλοτρίωση τους, η 'λεηλασία' δηλαδή όλων αυτών των πραγμάτων που μας στερούν, ενώ ταυτόχρονα μας βομβαρδίζουν με τις διαφημίσεις τους, είναι η βαθιά συνείδηση ότι αυτός ο πλούτος μας ανήκει, γιατί εμείς τον παράγουμε. (...) Αυτός ο πλούτος δεν ανήκει στους μαγαζάτορες, ούτε στους τραπεζίτες, αυτός ο πλούτος είναι ο ιδρώτας μας και το αίμα μας. (...) Μια κοινωνία που θα αποφασίζουμε όλοι συλλογικά, με συνελεύσεις στα σχολεία, στα πανεπιστήμια, στους χώρους δουλειάς, στις γειτονιές και στις πλατείες»*. Μια τέτοια προοπτική οικειοποίησης όχι μόνο δεν έχει κανένα νόημα, αλλά επίσης αποτελεί το καλύτερο κομπλιμέντο που μπορούμε να κάνουμε σε αυτή την κοινωνία (για να αφήσουμε ασχολίαστη μια «κοινωνία» όπου θα υπάρχουν ακόμα σχολεία, πανεπιστήμια και χώροι εργασίας).

Αν παρακολουθήσουμε τους υποστηρικτές της εργατικής αυτονομίας και αυτοοργάνωσης, μπορούμε να αναρωτηθούμε αν η αντίθεσή τους στα συνδικάτα είναι μια ουσιαστική αντίθεση, που εκφράζει την επαναστατική αντίθεση του προλεταριάτου στην «οικονομική» του κατάσταση, στην κατάστασή του ως εμπορευματικής «κατηγορίας», ή αποτελεί μια «δημοκρατική» αντίθεση στον «μόνιμο», «γραφειοκρατικό» και «μη ελεγχόμενο» χαρακτήρα αυτών των οργάνων. Γνωρίζουμε πολύ καλά ποιο ρόλο μπορούν να παίξουν τέτοιου είδους «επιτροπές», οι οποίες τείνουν να μην είναι τίποτα παραπάνω από εφεδρικά συνδικάτα όταν υπερφαλαγγίζονται οι μόνιμοι μπάτσοι. Κάθε οργάνωση που δεν αποτελεί στιγμή του επαναστατικού ξεπεράσματος μετατρέπεται σε συνδικάτο, και δεν αλλάζει τίποτα αν αυτό το τελευταίο είναι «προσωρινό», «δημοκρατικό», «ανακλητό» ή εκτός των παλιών μαγαζιών.

Η επαναστατική διαδικασία είναι η κατάργηση εκείνου που μπορεί να αυτοοργανωθεί. Η αντίληψη της «αυτονομίας των αγώνων» ως ικανότητας περάσματος από τον διεκδικητικό στον επαναστατικό αγώνα αποτελεί μια κατασκευή που δεν ενδιαφέρεται για το περιεχόμενο αυτού του περάσματος, παραμένει μια τυπική προσέγγιση της ταξικής πάλης. Αν το περιεχό-

²⁵ Το κείμενο, που βρίσκεται στο σάιτ *alabarricadas*, έχει τίτλο «Ένας έλληνας αναρχοσυνδικαλιστής μιλάει για την επικαιρότητα».

μενο του περάσματος αφήνεται στην άκρη, είναι επειδή η αυτονομία απαγορεύει να κατανοήσουμε αυτό το πέρασμα ως *ρήξη*, ως ποιοτικό άλμα. Το «πέραςμα» δεν θα ήταν τότε παρά η επιβεβαίωση και η αποκάλυψη της πραγματικής φύσης αυτού που υπάρχει: το προλεταριάτο, όπως είναι εντός του κεφαλαίου, θριαμβεύει με την επανάσταση, γίνεται ο απόλυτος πόλος της κοινωνίας. Στην περίπτωση αυτή το «άλμα» δεν αποτελεί παρά τυπική κατασκευή. Σίγουρα, όταν το προλεταριάτο αυτοοργανώνεται, έρχεται σε ρήξη με την προηγούμενη κατάστασή του, αλλά αν αυτή η ρήξη δεν είναι παρά η «απελευθέρωσή» του, η αναδιοργάνωση αυτού που το ίδιο είναι, της δραστηριότητάς του, χωρίς το κεφάλαιο και όχι η καταστροφή της προηγούμενης κατάστασής του, δηλαδή αν παραμείνει αυτοοργανωμένο, αν δεν ξεπεράσει αυτό το στάδιο, δεν μπορεί παρά να ηττηθεί.

Στην πορεία του αγώνα, εκείνο που υπήρξε υποκείμενο της αυτονομίας μετασχηματίζει τον εαυτό του και εγκαταλείπει την παλιά του αμφίεση, αναγνωρίζοντας ότι μόνο μέσα στην ύπαρξη του κεφαλαίου θα μπορούσε να υπάρχει και το ίδιο· πρόκειται για το ακριβώς αντίθετο της αυτονομίας και της αυτοοργάνωσης, οι οποίες, εκ φύσεως, δεν έχουν παρά το νόημα της απελευθέρωσης του προλεταριάτου, της επιβεβαίωσής του και γιατί όχι (για τους νοσταλγούς) της δικτατορίας του.

Όσο το προλεταριάτο αυτοοργανώνεται, δεν μπορεί να κάνει κάτι τέτοιο παρά εκκινώντας από αυτό που το ίδιο είναι εντός των κατηγοριών του κεφαλαίου. Δεν πρόκειται για ζήτημα ορισμού της αυτοοργάνωσης και της αυτονομίας, αλλά για μια κοινωνική διαδικασία, μια διαδικασία ρήξης εντός της πάλης των τάξεων, τον αυτομετασχηματισμό ενός υποκειμένου που καταργεί ό,τι το ορίζει. Το να λέμε ότι πρόκειται για ροή, για δυναμική, αποκρύπτει τη ρήξη ως μετασχηματισμό του υποκειμένου του αγώνα το οποίο καταργεί τον εαυτό του ως προλετάριο, το οποίο δεν είναι πλέον το υποκείμενο που αυτοοργανώνεται εκκινώντας από την κατάστασή του ως προλετάριο. Αν το προλεταριάτο καταργεί τον εαυτό του, δεν αυτοοργανώνεται. Το να αποκαλείς το σύνολο του κινήματος αυτοοργάνωση, σημαίνει ότι είσαι τυφλός απέναντι στο περιεχόμενό του.

Μπορεί πάντα να υποστηρίζεται ότι η αυτοοργάνωση είναι η ίδια η ροή αυτής της αλλαγής εντός της ταξικής πάλης. Θα είχαμε κάνει έτσι να εξαφανιστεί η ρήξη και στη συνέχεια θα είχαμε αποσυνδέσει κάτι που στην επαναστατική δράση είναι αδιάσπαστο: τη σύμπτωση της αλλαγής των συνθηκών και της δραστηριότητας ή αυτομετασχηματισμού. Στην τελευταία αυτή περίπτωση το προλεταριάτο οργανώνεται αλλά δεν αυτοοργανώνεται, επειδή ο κινητήρας αυτού του αυτομετασχηματισμού είναι πάνω απ' όλα ότι το προλεταριάτο παράγει ως εξωτερικό καταναγκασμό όλα όσα το συνθέτουν: τοποθετεί τον λόγο ύπαρξής του έξω από το ίδιο (δηλαδή στο κεφάλαιο). Όταν, στην πορεία του αγώνα, το προλεταριάτο υποχρεώνεται να αμφισβητήσει αυτό που το ίδιο είναι, δεν υφίσταται αυτοοργάνωση, μιας και η πορεία του αγώνα δεν επιβεβαιώνει κανένα προϋπάρχον υποκείμενο όπως θα υπήρχε από μόνο του εκτός του αγώνα. Μπορούμε να μιλάμε για «αυτοοργάνωση του αγώνα», αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι μέσα στους αγώνες τους οι προλετάριοι βρίσκουν οτιδήποτε άλλο από τις διαιρέσεις της μισθωτής εργασίας και της ανταλλαγής, ότι οποιαδήποτε οργανωτική μορφή μπορεί να υπερβεί αυτή τη διαίρεση· μόνο η αλλαγή του περιεχομένου αυτού του αγώνα μπορεί να το επιτύχει. Τότε, όμως, πρόκειται για ρήξη που συνίσταται στο ότι το προλεταριάτο αναγνωρίζει μόνο μέσα στο κεφάλαιο την ίδια του την αναγκαιότητα ως τάξης (έξω δηλαδή από τον εαυτό του), το αντίθετο όλων των «αυτο...». Δεν μπορούμε να ισχυριζόμαστε, όπως είναι πλέον ανα-

πόφευκτο, ότι η επανάσταση είναι κατάργηση των τάξεων και άμεση κομμουνιστικοποίηση και, από την άλλη, να λειτουργούμε στη βάση ενός σχήματος που εξυμνεί την αυτοοργάνωση ως επαναστατική διαδικασία²⁶. Η αυτοοργάνωση θα μπορούσε να αποτελέσει αυτή τη διαδικασία στο μέτρο που είναι «άρνηση των διαμεσολαβήσεων», αλλά, πέρα από το γεγονός ότι εδώ πρόκειται γι' αυτό που ανέκαθεν ήταν η μόνιμη επωδός της υπεραριστεράς, *εκείνο που αναγγέλλει τη ρήξη δεν είναι η άρνηση των διαμεσολαβήσεων, αλλά η αμφισβήτηση αυτού που κάνει να υπάρχει διαμεσολάβηση: του να είσαι μια τάξη.*

Με αυτή την έννοια, δεν υπήρξε αυτοοργάνωση κατά τη διάρκεια των ταραχών στην Ελλάδα. Τα άτομα αποφάσιζαν μαζί αυτό που θα έκαναν, χωρίς η συλλογική και/ή πλειοψηφική απόφαση να αποτελεί προαπαιτούμενο της δράσης τους. Όσον αφορά τα συντονιστικά των εκπαιδευτικών και των φοιτητών, αυτά αποτέλεσαν σε πολύ μεγάλο βαθμό χώρους φορμαλιστικών αντεγκλήσεων μεταξύ των αριστεριστών. Ήδη το κείμενο των Blaumachen του 2006 (*Έχουμε κατάληψη όχι δημοκρατία*) υπενθύμιζε όλες τις υποψίες τις οποίες προκαλεί τώρα αυτός ο τρόπος οργάνωσης: *«Ο πανελλαδικός συντονισμός είναι η προσπάθεια να ηγεμονεύσει στο σημερινό κίνημα μια ορισμένη πολιτική δύναμη»* (Blaumachen, ό.π.).

Στις μέρες μας, ο πολλαπλασιασμός των διάφορων συλλογικοτήτων, οι οποίες συναντούν τα μεγαλύτερα προβλήματα συντονισμού όταν τον επιδιώκουν, καθιστά χειροπιαστό ότι η ενότητα της τάξης αποτελεί αντικειμενοποίηση εντός του κεφαλαίου. Εκείνο που αναγγέλλεται ως τωρινό, παρόν χαρακτηριστικό του αγώνα του προλεταριάτου ως τάξης είναι η εξωτερίκευση του ταξικού ανήκειν. Δεν λέμε ότι όσο πιο διαιρεμένη είναι η τάξη τόσο το καλύτερο, αλλά ότι η *γενίκευση* ενός κινήματος απεργιών ή ταραχών δεν είναι συνώνυμο της ενότητάς του, δηλαδή του ξεπεράσματος διαφορών που θεωρούνται καθαρά περιστασιακές και τυπικές. Το ζήτημα είναι να αρχίσουμε να κατανοούμε τι διακυβεύεται μέσα σε αυτά τα διάχυτα, κατακερματισμένα και ασυνεχή κινήματα: *η δημιουργία μιας απόκλισης από αυτή την «ο-υσιώδη» ενότητα που είναι αντικειμενοποιημένη εντός του κεφαλαίου.* Η ενότητα του προλεταριάτου δεν μπορεί πλέον να είναι άλλο από τη δραστηριότητα εντός της οποίας καταργεί τον εαυτό του καταργώντας όλα όσα το διαιρούν.

Πώς θα μπορέσει να οικοδομηθεί, εντός ενός γενικού κινήματος ταξικής πάλης, μια «ενότητα» που δεν θα είναι ενότητα αλλά «*δια-δραστηριότητες*»; Δεν το γνωρίζουμε... Αλλά η ταξική πάλη μάς έχει αποδείξει συχνά την απεριόριστη επινοητικότητά της.

4) Ένα ιστορικό ορόσημο

²⁶ Ας διευκρινιστεί ότι ως κομμουνιστικοποίηση και κατάργηση των τάξεων θεωρούμε, στην ίδια την πορεία του επαναστατικού αγώνα, την κατάργηση του κράτους, της ανταλλαγής, του καταμερισμού εργασίας, κάθε μορφής ιδιοκτησίας, την επέκταση της χαριστικότητας ως ενοποίησης της ανθρώπινης δραστηριότητας. Αυτά είναι τα «μέτρα» που καταργούν το κεφάλαιο, τα οποία επιβάλλονται από τις ίδιες τις ανάγκες της πάλης ενάντια στην καπιταλιστική τάξη. Αυτό ακριβώς το περιεχόμενο της μελλοντικής επανάστασης προαναγγέλλουν οι αγώνες, μέσα στον τωρινό κύκλο αγώνων, κάθε φορά που το ίδιο το γεγονός του να δρας ως τάξη εμφανίζεται ως εξωτερικός καταναγκασμός, ως ένα όριο που πρέπει να ξεπεραστεί.

Κατά τη διάρκεια των ταραχών, αν η παραγωγή από το προλεταριάτο της ίδιας του της ταξικής ύπαρξης ως εξωτερικού καταναγκασμού δεν αυτονομήθηκε μέσα σε μια άρνηση της προλεταριακής συνθήκης που να γίνεται τρόπος ζωής και προαπαιτούμενο της αντίθεσης προς το κεφάλαιο, ο λόγος είναι ότι βρίσκονταν εξαρχής ενοποιημένοι μέσα στην άρνηση αυτή οι όροι του αγώνα ενάντια στην επισφάλεια – ενώ στη Γαλλία, για παράδειγμα, ο αγώνας ενάντια στη CPE την άνοιξη του 2006 χωρίστηκε από τις ταραχές που προηγήθηκαν τον Νοέμβριο του 2005 στα λαϊκά προάστια. Γι' αυτό ακριβώς οι ταραχές της Ελλάδας αποτελούν ιστορικό ορόσημο: αποτελούν σαφή μορφοποίηση της παραγωγής μιας απόκλισης *στο εσωτερικό* της δραστηριότητας του προλεταριάτου ως τάξης· αποτελούν ένα «ξεπέρασμα» των ορίων των κινημάτων που προηγήθηκαν· δεν τοποθετούνται μόνο εντός του κεφαλαίου όπως αυτό βγήκε από την αναδιάρθρωση των δεκαετιών του 1970 και 1980, αλλά επιπλέον εντός της έναρξης της κρίσης αυτού του καπιταλισμού.

Στη Γαλλία, τον Νοέμβριο του 2005, καθώς δεν υπήρξε καμία διεκδίκηση, το περιεχόμενο της εξέγερσης ήταν η άρνηση των αιτίων της εξέγερσης· οι εξεγερμένοι επιτέθηκαν στην ίδια τους τη συνθήκη, έβαλαν στο στόχαστρο όλα όσα τους παράγουν και τους ορίζουν. Αν τα πράγματα συνέβησαν έτσι, αυτό δεν οφείλεται σε έναν φανταστικό εγγενή ριζοσπαστισμό των «αλανιών των μπανλιέ». Οφείλεται στη σύζευξη δύο τωρινών αιτίων: από τη μια, της ιδιαίτερης κατάστασης αυτού του κομματιού του προλεταριάτου, από την άλλη, του γεγονότος ότι, γενικά, *η διεκδίκηση δεν αποτελεί πλέον αυτό που ήταν* (δεν αποτελεί σκαλοπάτι για μια ενδυνάμωση του προλεταριάτου στο εσωτερικό της καπιταλιστικής κοινωνίας που θα προμήνυε και θα προετοιμάζε την επιβεβαίωσή του ως άρχουσας τάξης, η οποία γενικεύει τη συνθήκη της στο σύνολο της κοινωνίας). Οι εξεγερμένοι αποκάλυψαν και επιτέθηκαν *στην κατάσταση του προλετάριου τώρα*: αυτής της εργατικής δύναμης που έχει επισφαλειοποιηθεί παγκοσμίως. Κάτι που αμέσως καθιστούσε απαρχαιωμένο, την ίδια στιγμή που μια τέτοια διεκδίκηση θα μπορούσε να προφερθεί, το να θες να είσαι ένας «κανονικός προλετάριος».

Αυτή η σύνδεση μεταξύ του να διεκδικείς και να αμφισβητείς τον εαυτό σου ως προλετάριο, η οποία είναι χαρακτηριστική αυτού του κύκλου αγώνων και συνοψίζεται στο ταξικό ανήκειν ως γενικό όριο αυτού του κύκλου, έφτασε σε σημείο παροξυσμού στις ταραχές του Νοεμβρίου 2005 εξαιτίας της ιδιαιτερότητας των πρωταγωνιστών τους. Η διεκδίκηση είχε εξαφανιστεί.

Τρεις μήνες μετά (την άνοιξη του 2006), κατά τη διάρκεια του αγώνα ενάντια στη CPE, όλος ο κόσμος ήξερε ότι αυτό που θα μπορούσε να προκύψει από την απόσυρση της CPE ήταν στην καλύτερη περίπτωση, αν θριάμβευαν τα συνδικαλιστικά σχέδια, μια «ευελιξία με ασφάλεια» («ελασताσφάλεια») α-λα γαλλικά. Ποιος ήθελε κάτι τέτοιο; Σίγουρα όχι η πλειοψηφία των φοιτητών, των επισφαλών και των μαθητών που ήταν στον δρόμο. Κι όμως, αυτή θα ήταν η μόνη διέξοδος για ένα διεκδικητικό κίνημα. Μια διέξοδος την οποία το κίνημα δεν μπορούσε ούτε καν να την πει στον εαυτό του. Το κίνημα ενάντια στη CPE ήταν *ένα διεκδικητικό κίνημα που για το ίδιο, ως διεκδικητικό κίνημα, η ικανοποίηση της διεκδίκησης δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή*. Ως διεκδικητικό κίνημα, το κίνημα των φοιτητών δεν μπορούσε να κατανοήσει τον εαυτό του παρά μόνο μετατρεπόμενο σε γενικό κίνημα των επισφαλών, αλλά είτε θα αυτοϋπομονευόταν μέσα στην ιδιαιτερότητά του, είτε δεν θα μπορούσε παρά να οδηγηθεί σε μια λιγότερο ή περισσότερο βίαιη αντιπαράθεση με όλους αυτούς που, μέσα στις ταραχές του Νοεμβρίου 2005, είχαν δείξει ότι αρνούνταν να χρησιμεύσουν ως χειραγωγήσιμη μάζα. Η επι-

δίωξη της ικανοποίησης της διεκδίκησης μέσω της διεύρυνσής της υπονόμει τη διεκδίκηση. Ποιος μπορούσε να πιστέψει στη σύνδεση με τους εξεγερμένους του Νοεμβρίου στη βάση μιας σύμβασης αορίστου χρόνου για όλους; Αφενός, η σύνδεση αυτή ήταν αντικειμενικά εγγεγραμμένη στον γενετικό κώδικα του κινήματος και, αφετέρου, η ίδια η *αναγκαιότητα* της σύνδεσης προκαλούσε μια σχέση αγάπης/μίσους στο εσωτερικό του κινήματος, εξίσου αντικειμενική.

Οι ταραχές στην Ελλάδα ξεκίνησαν εκεί όπου ο αγώνας ενάντια στη CPE είχε σταματήσει.

«Δεν έχω καμιά ειδική γνώση για να εκφραστώ επί των ιδιαιτεροτήτων της ελληνικής κατάστασης, αλλά έχω την εντύπωση ότι εδώ υπάρχουν σημαντικές αντιθέσεις σε σχέση με την Γαλλία του 2005. Η χωρική απομόνωση των μεταναστών και των ζωνών της φτωχής νεολαίας φαίνεται λιγότερο ακραία απ' ό,τι στην περιοχή του Παρισιού, ενώ οι προοπτικές εργασίας των παιδιών των μικροαστών είναι σημαντικά χειρότερες. Η διασταύρωση αυτών των δύο παραγόντων φέρνει στους δρόμους της Αθήνας ένα πιο ποικίλο συνασπισμό φοιτητών και άνεργων νέων. Επιπλέον, η ελληνική νεολαία έχει κληρονομήσει μια παράδοση συνεχούς διαμαρτυρίας και μια κουλτούρα αντίστασης που είναι μοναδική στην Ευρώπη» (Mike Davis, ό.π.).

Το γεγονός ότι οι μετανάστες εργαζόμενοι εντάχθηκαν στο κίνημα αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία αυτού του ιστορικού οροσήμου που θέτουν οι ταραχές στην Ελλάδα. *“Όσο για τους μετανάστες, οι Αλβανοί δεύτερης γενιάς συμμετείχαν κυρίως στις επιθέσεις σε αστυνομικούς και κτίρια και οι μετανάστες άλλης καταγωγής –κυρίως Αφγανοί και Αφρικανοί– περιορίστηκαν στις λεηλασίες”.* Οι αγωνιστές του «Στεκιού Αλβανών Μεταναστών» μοίρασαν στις 15 Δεκεμβρίου μια προκήρυξη κατά τη διάρκεια μιας φοιτητικής διαδήλωσης έξω από τη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Αθηνών αξιώνοντας το δικό τους μερίδιο στις ταραχές: *«Αυτές οι μέρες είναι και δικές μας».* Η επίθεση με βιτριόλι κατά τη διάρκεια των ταραχών σε μια βουλγάρα συνδικαλιστριά, την Κωνσταντίνα Κούνεβα, εργαζόμενη σε εταιρεία καθαρισμού και κάπως υπερβολικά ανυπότακτη, δεν μπορεί να είναι τυχαία. Για την καπιταλιστική τάξη, το ζήτημα δεν είναι μόνο να καταπολεμήσει αλλά και να *τιμωρήσει*. Αργά ή γρήγορα, ολόκληρο το προλεταριάτο προορίζεται να έχει μεταχείριση *ειλώτων*²⁷ μέσα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής.

Πρέπει να αντιληφθούμε ότι έχουμε εμπλακεί σε μια ταξική πάλη που αποτελεί ένα μεγάλο ιστορικό κίνημα με τις βαθύτερες τάσεις του, τις αναδιαρθρώσεις του, τις *αναγκαιότητές του*, αλλά η εμπλοκή μας είναι *καθημερινή*. Είναι εντός της αδιάκοπης αλληλεπίδρασης σε όλα τα επίπεδα, μεταξύ του ειδικού και του γενικού, που κινούμαστε, που οφείλουμε να ζυγίζουμε τις κινήσεις μας και αυτές του αντιπάλου²⁸. Το ίδιο ισχύει όσον αφορά την επίθεση (εκείνη τη στιγμή) στην Κωνσταντίνα Κούνεβα ή τις ενδεχόμενες προβοκάτσιες που αποτέλεσαν

²⁷ Οι είλωτες, προερχόμενοι από τους παλιούς πληθυσμούς που είχε καθυποτάξει η Σπάρτη, ήταν κρατικοί δούλοι, δεμένοι με τη γη και υποχρεωμένοι να καταβάλλουν εισφορές, τους οποίους η πολιτεία παραχωρούσε σε συγκεκριμένους πολίτες. Δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα, αλλά ο αριθμός τους ήταν μεγάλος και οι Σπαρτιάτες φοβόντουσαν τις εξεγέρσεις τους.

²⁸ Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Μαρξ λέει κάπου ότι δεν πρέπει να υπολογίζουμε το τυχαίο, γιατί τα τυχαία γεγονότα, εξ ορισμού, πορεύονται προς όλες τις κατευθύνσεις και τελικά αλληλοεξουδετερώνονται· αυτό είναι αλήθεια, αλλά για μεγάλη σειρά γεγονότων μακροπρόθεσμα.

οι πυροβολισμοί στην αστυνομία. Είναι αλήθεια ότι αυτό το είδος των γεγονότων παρουσιάζει μικρό ενδιαφέρον όσο βρισκόμαστε σε απόσταση, χρονολογική ή άλλη. Αλλά όποιος εμπλέκεται στα γεγονότα είναι αδύνατον να έχει τέτοια στάση. Στην Ιταλία, μετά την Πιάτσα Φοντάνα, το τραίνο *Italicus* και τον Σταθμό της Μπολόνια, θα ήταν αντιρεαλιστικό να είσαι αδιάφορος για την ερμηνεία αυτών των γεγονότων. Δεν έχουμε την πολυτέλεια να παρακάμπουμε μια συνεχή κριτική κατανόηση των γεγονότων τα οποία, πριν να γίνουν η ιστορία, οι νόμοι της και οι αναγκαιότητές της, συνθέτουν τη δική μας τυχαία και αμφίσημη καθημερινότητα. Οι «προβοκάτσες» αποτελούν σύνηθες συστατικό της καταστολής και της διαχείρισης της ταξικής πάλης εκ μέρους του κεφαλαίου και του κράτους του. Το να ακυρώνεις αυτού του τύπου τα ερωτήματα, σημαίνει ότι αντιλαμβάνεσαι το κεφάλαιο μέσα στην αντικειμενιστική παρθενία του, ένα κεφάλαιο που μπορεί απλώς να αρκείται στην ύπαρξή του. Η διεργασία του κεφαλαίου είναι η διεργασία της πάλης των τάξεων, και αυτές αποτελούνται από εντελώς πραγματικά ανθρώπινα πλάσματα, με τις αποφάσεις τους, τα λάθη τους, την ευφυΐα τους.

Για να καταλήγουμε: μπορεί αυτός ο αγώνας να μην ήταν πραγματικά μαζικός, αλλά ήταν ενοποιητικός, ξεπέρασε τις εσωτερικές αντιφάσεις της περιόδου φθινόπωρο 2005/ άνοιξη 2006 στη Γαλλία. Ο ενστερνισμός από πολλούς άλλους, εκτός των «οργισμένων» ή των «άμεσων διαδηλωτών», της επιθετικότητάς τους απέναντι στους μπάτσους που γίνονται αντιληπτοί σαν «στρατός κατοχής», και η ηχώ που μπόρεσε να έχει σχεδόν παντού, είναι δυνατόν να δείξει ότι αυτό που διακυβεύεται στην Ελλάδα, σε εκείνη τη σύγκρουση, αναγνωρίζεται ευρέως σε ολόκληρο τον κόσμο· ότι η κατάσταση των ελλήνων προλετάρων αποτελεί μια γενική κατάσταση αυτή την ιδιαίτερη χρονική στιγμή όπου η κρίση αναγγέλλεται ευρέως και όπου οι συγκεκριμένες συνέπειές της γίνονται αισθητές παντού. Πρόκειται για τη δημιουργία μιας κοινής θέσης εντός της σχέσης εκμετάλλευσης, η οποία δεν ολοκληρώθηκε στις ταραχές στην Ελλάδα, αλλά της οποίας η δυναμική στο εσωτερικό της πάλης των τάξεων έχει τεθεί: κατάργηση του κεφαλαίου και κατάργηση του προλεταριάτου ως τάξης μέσα από την ταξική του δράση. *Ιδού η Ρόδος, ιδού και το πήδημα.*